

FORUM CULTURAL

Anul IX, nr. 4, decembrie, 2009(35)

Editura Axa Botoșani

Coperta I - Vas cucutenian de la Drăgușeni - Botoșani
Coperta II - Turnul bisericii Popăuți - Botoșani

Redacția

Redactor coordonator

dr. Octavian-Liviu Șovan

Redactori

Dănuț Huțu, dr. Daniel Botezatu, Gellu Dorian, Mihai Cornaci

Tehnoredactare

Octavian-Liviu Șovan, Maria Spatariu

Botoșani, str. Unirii nr. 10, tel.-fax. 516925, tel. 515173

SUMAR

CRONICA

Aurel Dorcu

Filarmonica Botoșani – instituție culturală de prestigiu..... 1

Mihai C.V. Cornaci

Botoșăneni la primul Congres Național de Insignografie.....2

PATRIMONIUL ARHEOLOGIC

Florin Hău, Ștefan Dejan

Raport privind cercetările arheologice preventive din centrul istoric al municipiului Botoșani.....4

PATRIMONIUL MOBIL

dr. Valentin Coșereanu

Eminescu – realitate și sublimare poetică (2).....13

dr. Lucia Olaru Nenati

Junimea Moldovei de Nord, o săgeată în timp (6)

(Structură, colaboratori, program, particularități, mentor).....16

Gheorghe Băgu

Mărturisiri din întuneric(19).....20

dr. Daniel Botezatu

Botoșanii în evul mediu. Aspecte ale vieții economice(7).....24

Colonel(r) Dumitru Roman

Radu Greceanu. Am luptat în Est (1).....32

PATRIMONIUL IMOBIL

dr. Eugenia Greceanu

Ansamblul urban medieval Botoșani (31).....36

Dumitru Agachi

Coșula lui Mateiaș și Iorga (2).....42

RECENZII

EUGENIA GRECEANU, *Ansamblul urban medieval Botoșani. Botoșanii care s-au dus,*

Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, 134 p+164 il (Anda-Lucia Spânu).....45

SHLOMO DAVID, *Generații de iudaism și sionism: Dorohoi, Săveni, Mihăileni,*

Darabani, Herța, Rădăuți-Prut, 6 vol., Israel, 1992-2001 (Victor Teișanu).....46

Forum cultural

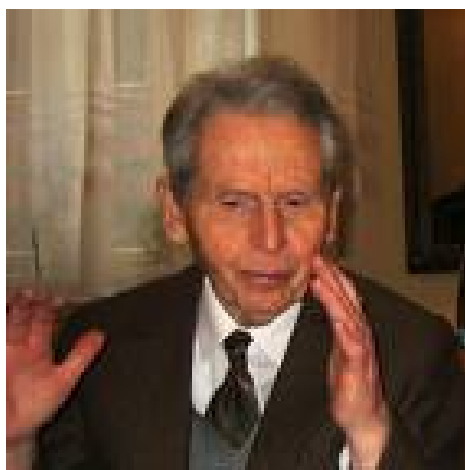
REVISTĂ

EDITATĂ DE DIRECȚIA JUDEȚEANĂ PENTRU CULTURĂ, CULTE ȘI
PATRIMONIUL CULTURAL NAȚIONAL BOTOȘANI

CRONICA

Filarmonica Botoșani – instituție culturală de prestigiu

Aurel Dorcu

Viața culturală a orașului nostru a fost mereu elevată în trecut, contribuind în acest sens și marile personalități care au plecat în lume din aceste locuri: Eminescu, Iorga, Enescu, Luchian, Onicescu. Exemplul și prestigiul lor au stimulat energiile creatoare. Instituții culturale importante din orașul Botoșani au o vechime și o activitate meritorie de aproape două secole. Liceul „A.T.Laurian”, creat în 1859, în primul an de domnie a lui Al.I.Cuza în Principatele Unite, s-a situat mereu în rândul celor mai importante licee din Moldova de Nord. Liceul va sărbători anul acesta 150 de ani de existență. Anul anterior Teatrul „Mihai Eminescu” a organizat manifestări festive la împlinirea a 170 de ani de activitate teatrală la Botoșani.

Viața culturală s-a îmbogățit în urmă cu mai bine de 60 de ani prin crearea Filarmonicii Botoșani. S-a datorat strădaniei și pasiunii pentru frumosul artistic pentru muzică, al unui grup select de muzicieni, în jurul distinsului om de cultură Max Weber. Opera lor a fost și a rămas o binefacere spirituală pentru noi. Dacă n-ar fi avut loc atunci, nu știu dacă s-ar mai fi produs cândva, pentru că multe orașe însemnate din Moldova, unele poate mai civilizate decât noi, nu se bucură de prezența unei filarmonici. Din nou confirmarea dictonului „omul sfințește locul”!

Cântul frumos, sensibil, nobil, pe care ni-l oferă de decenii filarmonica ne sensibilizează ființa, ne face mai buni, mai prietenoși, mai umani. Oameni în adevăratul sens al cuvântului. Nu e posibil ca după ce ascultăm muzică de Mozart să nu fim luminoși spirituali, mai aproape de natură, de primăvară. Șostakovici numea muzica lui Mozart „o primăvară eternă a muzicii”. Muzica lui Bach ne apropie de o viață spirituală caracterizată prin profunzime de gând și sentiment, ne poartă parcă spre înălțimile spiritului, spre stele. Ascultând muzica lui Beethoven energiile noastre clocotesc parcă sub ecoul măreției și al cântului său năvalnic, care ne urmărește continuu. Câtă visare, câtă

poezie, cât dor ne învâluie ca ecou al unei nestemate de Enescu!

Impresia produsă de muzică este și mai mare pentru tineri, dat fiind sensibilitatea lor sporită. Îmbucurător este faptul că în ultimii ani majoritatea iubitorilor de frumos din sala filarmonicii sunt tinerii.

Programele de concert ale filarmonicii abordează toate genurile muzicale: muzică simfonică, concerte instrumentale, muzica coral-instrumentală, muzica de cameră.

Uneori filarmonica a invitat sau a primit vizita unor muzicieni de prestigiu din țară și de peste hotare. Dirijorii: Antonin Ciolan, Mihai Brediceanu, Iosif Conta, Ion Baciuc. Muzicieni interpreți talentați: Ion Voicu, Ștefan Ruha, Valentin și Ștefan Gheorghiu, Radu Aldulescu, Vladimir Orlov, Boris Cazacu, Aurelian Ion Popa, Ivan Roncea.

Programele de concert ale filarmonicii ne-au oferit și lucrări de o valoare excepțională: Concertul pentru două viori de Bach, Simfonia a IX-a și Cvartetele de Beethoven, Simfonia a III-a cu orgă de Saint Saëns, Simfonia a IX-a

„Din lumea nouă” de Dvorak, Carmina Burana de Carl Orff, celebrele concerte pentru vioară și orchestră de Beethoven, Brahms, Ceaikovski, Mendelssohn, Sibelius, concerte excepționale pentru pian și orchestră de Beethoven, Brahms, Ceaikovski, Rahmaninov, Concertele pentru violoncel și orchestră de Hayden, Schumann, Dvorak.

Bucuriile muzicii oferite de filarmonică se datoresc colectivului de muzicieni profesioniști, pe care îi caracterizează talntul, seriozitatea, pasiunea.

Emil Cioran, fin cunoscător al muzicii, spunea că Dumnezeu datorează mult lui Bach. Se referea la faptul că muzica compozitorului, prin profunzimea și înălțimea sa de gând și sentiment, creează atmosfera proprie rugăciunii și meditației. Pentru mine, prieten constant al Filarmonicii de la înființarea ei, muzica bună reprezintă cel mai minunat dar pe care Creatorul ni l-a lăsat nouă oamenilor, împreună cu credința. Contribuția cântului filarmonicii contribuie în acest sens.

Botoșăneni la primul Congres Național de Insignografie

Mihai C.V. Cornaci

În intervalul 18-20 septembrie 2009 s-a desfășurat la Petroșani prima ediție a CONGRESULUI¹ NAȚIONAL DE INSIGNOGRAFIE, manifestare culturală generată de pasiunea ce preocupă în mod special această categorie de colecționari.

Manifestarea inițială "Cea de-a XXXV-a Reuniune a Colecționarilor de Insigne din România – Petroșani 18-20 septembrie 2009", a devenit PRIMUL CONGRES² ca urmare a propunerii făcute de col. (r.) Ioan Dogaru și prof. Tiberiu Kelemen în cadrul celei de-a XXXIV-a Reuniuni – Petroșani 19-21 septembrie 2008. Propunerea a fost susținută și de vicepreședintele Societății Numismatice Române, P.S. Galaction Stângă.

Fig.1 – Aspect din deschiderea manifestării

Tot cu această ocazie a avut loc și Adunarea Generală de constituire a Asociației Colecționarilor de Insigne din România (A.C.I.R.) care are ca scop

principal coordonarea activității
insignografiei din România.

Fig. 2 – Insigna³ și placheta manifestării

Cei peste 100 de viitori membri care au trimis adeziuni de înscriere și au participat la adunarea generală, și-au achitat taxa de înscriere și cotizația, au primit insignă⁴, legitimația și calitatea de membru fondator.

Adunarea generală și-a ales și comitetul de conducere al asociației nou înființate format dintr-un președinte în persoana domnului Tiberiu Kelemen și patru vicepreședinți din principalele zone insignografice ale țării.

Astfel colecționarul botoșănean Stelian Brânzei este vicepreședintele asociației pentru zona Moldova.

Complexul de manifestări a fost organizat de Consiliul Local, Primăria Municipiului Petroșani și Secția Numismatică din localitate în spațioasa sală de manifestări a Primăriei. Aici a fost organizată expoziția națională de insigne ce a inclus peste 300.000 exemplare din cele mai frumoase, valoroase și reprezentative din colecțiile personale ale celor 96 de participanți oficial invitați de către organizatori.

O atenție deosebită s-a acordat laturii științifice a manifestării în care 16 colegi au prezentat în partea a doua azilei

de 19 septembrie rodul muncii și activității lor după reuniunea din 2008.

În tot timpul liber dintre momentele oficiale participanții au făcut schimburi de material insignografic și și-au propus pentru viitor unele activități comune.

Fig. 3 – Colecționarii botoșăneni după festivitatea de premiere (Ioan Siminicianu, Stelian Brânzei și Mihai Cornaci)

S-a propus ca edițiile următoare ale Congresului să se desfășoare pe rând în centrele: Alexandria, Tg. Secuiesc, Craiova, Timișoara, Botoșani, Arad, Brașov, București, Tg. Mureș sub coordonarea A.C.I.R. și a secțiilor numismatice locale cu posibilul ajutor al primăriilor și consiliilor locale respective.

După punerea în circulație a însemnelor oficiale, insignele și placheta manifestării, expozații au primit din partea organizatorilor, platoul decorativ cu însemnele Congresului.

Pentru viitor, dr. Eugen Nicolae, Președintele S.N.R. a precizat: "Rostul educativ al unor asemenea îndeletniciri este evident, mai ales nivelul generațiilor tinere, prin marcarea unor evenimente și discutarea într-un cadru adecvat, serios și pătruns de spiritul competiției, a unor fapte, fenomene și personalități ce țin de arta, cultura și istoria României, care dau consistență sentimentului identității sociale și stimulează petrecerea cu folos a timpului liber⁵.

NOTE

1. Petroșani 1975 – Prima Întâlnire a colecționarilor de insigne;
Petroșani 1994 – Prima Reuniune a colecționarilor de insigne;
Petroșani 2009 – Primul Congres Național de Insignografie.
2. Din totalul celor 35 de întâlniri-reuniuni, 21 au fost organizate în Valea Jiului de Secția Numismatică Petroșani.
3. În tiraje oficiale, câte 70 exemplare.
4. În tiraj oficial de 100 exemplare.
5. În PROGRAMUL-CATALOG a Primul Congres Național de Insignografie din România. Petroșani. 18-20 septembrie 2009.

PATRIMONIUL ARHEOLOGIC

Raport privind cercetările arheologice preventive din centrul istoric al municipiului Botoșani

În conformitate cu prevederile Contractului nr. 3890¹/1357² din 28 august 2008, s-au desfășurat la Botoșani, în intervalul calendaristic 02 martie – 22 iunie 2009, cercetările arheologice cu caracter preventiv determinate de aplicarea programului intitulat „Reabilitarea centrului istoric și a zonei pietonale – Botoșani” manageriat de către Primăria municipiului Botoșani și încredințat spre execuție antreprenorului S. C. „Condacia” S. A. – Botoșani.

În vederea efectuării cercetărilor arheologice cu caracter preventiv propriu-zise, Complexul Muzeal „Bucovina” din Suceava, a recurs – în conformitate cu prevederile legale în vigoare, la întocmirea „Memoriului general privind fundamentarea cercetărilor arheologice cu caracter preventiv, ocazionate de Reabilitarea centrului istoric și a zonei pietonale – Botoșani” (nr. 2415 din 02 iunie 2008) și la întocmirea și semnarea în compania partenerului mai sus menționat, a Protocolului de colaborare nr. 2768³/1029⁴ din 25 iunie 2008 referitor la obiectivele cercetărilor, a condițiilor și împrejurărilor în care acestea se vor desfășura precum și a destinației artefactelor și ecofactelor aparținând categoriei patrimoniului cultural mobil, care urmau să fie

Florin Hău, Ștefan Dejan

identificate și recoltate pe parcursul cercetărilor.

În vederea obținerii Autorizației de cercetare arheologică preventivă, din partea Ministerului Culturii și Cultelor – Direcția Generală a Patrimoniului Cultural Național, Complexul Muzeal „Bucovina” din Suceava a întocmit și completat Formularul-cerere tip (SA – CP3) pe care, prin mijlocirea Direcției pentru Cultură Culte și Patrimoniul Cultural Național a județului Suceava, l-a înaintat Comisiei Naționale de Arheologie de pe lângă Ministerul Culturii⁵.

În baza Autorizației nr. 309/2008 cercetările arheologice cu caracter preventiv de la Botoșani, s-au desfășurat în intervalul calendaristic mai sus menționat de către o echipă de cercetători formată din: Florin Hău și Ștefan Dejan – reprezentând Complexul Muzeal „Bucovina” din Suceava și, Eduard Setnic – reprezentând Muzeul Județean Botoșani. Din cadrul lărgit al aceleiași echipe de cercetare, au mai făcut parte conservatorii Varvara Scutaru, și Florentina Milici, precum și restauratorii Dan Fărtăiș și Ilie Cojocar – toți de la Complexul Muzeal „Bucovina” din Suceava.

Cercetarea arheologică cu caracter preventiv de la Botoșani, s-a bucurat de asemenea și de sprijinul calificat al echipei de investigare coordonată de dl. lect. univ. dr. Vasile Cotiugă din cadrul „Centrului Interdisciplinar de Studii Arheoistorice” din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași care, a avut drept principală activitate contractuală, efectuarea investigației arheologice non-distructive prin scanare subterană cu aparatura GPR (Ground Penetrating Radar) în ariile desemnate în șantier, de comun acord cu proiectantul lucrărilor de reabilitare a centrului istoric Botoșani S. C. „Geosist Construct” S. A. – Botoșani⁶ și a antreprenorului angajat în execuția lucrărilor, S. C. „Condacia” S. A. – Botoșani⁷.

¹ Registratura Complexului Muzeal „Bucovina” din Suceava.

² Registratura Muzeului Județean Botoșani.

³ Registratura Complexului Muzeal „Bucovina” din Suceava.

⁴ Registratura Muzeului Județean Botoșani.

⁵ În virtutea acestui fapt, Complexul Muzeal „Bucovina” a primit Autorizația pentru cercetare arheologică preventivă, nr. 95/2009, emisă de către Direcția Generală a Patrimoniului Cultural Național a Ministerului Culturii și Cultelor, cu avizul prealabil al Comisiei Naționale de Arheologie.

⁶ Reprezentată de dl. ing. Dan Sârbu – șef proiect.

⁷ Reprezentată de dl. ing. Gheorghe Caloianu în calitate de director general.

Pentru justificarea încadrării legale a derulării întregului program inițiat de Primăria municipiului privind Reabilitarea centrului istoric și a zonei pietonale – Botoșani facem cuvenita mențiune în virtutea conținutului căreia, aceasta a beneficiat de Avizul 283/M/2007 emis de către Ministerul Culturii și Cultelor – Direcția Generală Patrimoniu Cultural Național, nr. 8341 din 07 iulie 2007, la data la care a fost supus spre avizare, conținutul desfășurat al programului¹.

La baza întocmirii documentației preliminare, avută în vedere în scopul fundamentării acesteia atât pe date istorice cât și fizico-geografice, planimetrice, volumetrice/urbanistice și artis-tice s-au folosit informațiile culese din conținutul următoarelor repere bibliografice (selectiv !), considerate esențiale din unghiul de vedere al abordării cercetărilor arheologice cu caracter preventiv a zonei centrului istoric al municipiului Botoșani și anume:

1. *** *Planul cadastral* al comunei urbane Botoșani datând din anul 1872.
2. *** *Harta rețelei stradale* a orașului Botoșani, planșa din anul 1899.
3. *** *Planul centrului istoric Botoșani* (vers. actualizată-Geosist Construct, 2007).
4. N. Iorga, *Un oraș românesc: Botoșanii*, în: *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Buc., 1905, p. 183 – 220.
5. *** *Revista Moldovei*, Botoșani, 1921 – 1929.
6. Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, 1926.
7. A. I. Gheorghiu, M. Olinescu, *Botoșanii care se duc*, București, 1927.
8. Gh. Balș, *Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea (1527 – 1582)*, București, 1928.
9. Victor Tufescu: *Un oraș în declin: Botoșanii*, în: „*Sociologie românească*”, III, nr. 10-12, 1938, p. 468 . 518. Cosma Bălan, *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani*, în: *Mitropolia Moldovei*, XXX, 1954, nr. 11, p. 63-65.
10. Cosma Bălan, *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani*, în: *Mitropolia Moldovei*, XXX, 1954, nr. 11, p. 63-65.
11. Gh. Lungu, *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani*, în: *Mitropolia Moldovei*, XXXVI, 1960, nr. 9-12, p. 665-674.
12. E. Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, București, 1981.
13. V. M. Pușcașu, *Biserica Sf. Nicolae a Mănăstirii din Popăuți*, Botoșani, 2004.

Notificare:

Proiectul cercetărilor arheologice, expus în *Memoriul general privind fundamentarea cerce-tărilor arheologice cu caracter preventiv, ocazionate de Reabilitarea centrului istoric și a zonei pietonale – Botoșani*, a fost întocmit pentru întreaga suprafață a terenului care, delimitat cu ocazia întocmirii proiectului de reabilitare, va face obiectul aplicării programului manageriat de Primăria municipiului Botoșani pe întreaga lui perioadă de desfășurare, estimată a avea loc în intervalul calendaristic 1 august 2008 – 30 decembrie 2009.

Din totalitatea suprafețelor de teren considerate în momentul alcătuirii proiectului de cercetare arheologică, susceptibile a fi supuse investigațiilor cu caracter arheologic-preventiv, în perioada calendaristică 2 martie – 22 iunie 2009, a fost cercetată numai parcela aferentă poziției în plan a clădirilor cu numerele 19 – 25 din str. 1 Decembrie 1918, situate pe același aliniament frontal îndreptat spre sud, adică spre aliniamentul străzii Victoriei ce încheie pe aceeași parte, stația parcurii numită convențional „Parcarea nr. 1” dată spre execuție conform proiectului de reabilitare menționat.

Aria supusă investigațiilor arheologice a fost de 2960 mp, în condițiile în care, inițial s-a supravegheat întreaga zonă odată cu debutul lucrărilor de decopertare cu mijloace mecanice a stratului de dată recentă alcătuit din covorul asfaltic al fostei parcurii și a patului din pietriș al acestuia până la adâncimea medie de circa 0,55 – 0,60 m. S-a putut observa cu acest prilej faptul că amenajarea fostei parcurii, a avut loc după o severă răzuire cu mijloace mecanice a nivelului de moloz rezultat în urma demolărilor întâmplare în toamna anului 1974 (foto 1). Au dispărut atunci, strada Teilor (fostă Florilor și

¹ În conformitate cu prevederile acestui aviz, în baza Legii 422/2006 beneficiarul i s-a impus și condiția angajării prealabile a cercetărilor arheologice cu caracter preventiv, în aria teritorială desemnată implementării programului.

fostă Teslarilor – la finele secolului al XIX-lea) și piațeta de formă triunghiulară, cu latura scurtă spre est, așa cum acestea apar în configurația cadastrală surprinsă în două planuri datînd – primul, din anul 1872 și cel de-al doilea din anul 1905 (fig. 3 - 4).

În vederea atingerii obiectivelor propuse, s-a trasat un număr de 7 secțiuni (30 x 2,00 m), orientate est-vest, la un interval de circa 3,3 – 3,5 m fiecare, și de asemenea, un număr de 3 casete, cu dimensiuni cuprinse între 2,8 x 3,5 și 4,5 x 4 m. Ori de câte ori a fost nevoie, secțiunile au fost lărgite prin casetare spre exterior, funcție de necesitatea interceptării inteligibile a configurației complexelor

Foto 1

arheologice studiate pe durata săpăturilor.

În general, adâncimea la care a fost interceptat orizontul steril din depuneri de vârstă geologică, a fost de circa 0,80 – 1,10 m în condițiile în care s-a observat, mai ales în treimea nord-vestică a suprafeței cercetate, faptul că, în aceeași arie, au avut loc inclusiv răzuiri de teren databile în prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu urbanizarea întregii zone. Observația este în special valabilă pentru întreg segmentul planimetric al configurației fostei piațete a „Teslarilor” (cea de formă triunghiulară), în zona în care aceasta se insera bifurcației de drumuri în locul în care str. Teslarilor, se desprindea spre sud-est din Calea Națională. Numai în această zonă a putut fi reperată parțial configurația celui mai vechi pavaj datînd din același interval cronologic, sau mai bine zis, urmele a ceea ce a fost odinioară un pavaj din dale neregulate din grezie, rămas acum la adâncimea de 0,75 – 0,85 m.

Corespunzător acestui nivel, surprins cât se poate de evident la capătul de est al secțiunii S7, în imediata apropiere a fundației peretelui vestic al unei clădiri datînd din a doua

jumătate a secolului al XIX-lea, a fost identificată o fântână (foto 3), la care s-a renunțat de îndată ce fronturile de clădiri surprinse în planul cadastral al Botoșanilor au început să capete conturul firesc pe care,

Foto 2

parțial, îl mai păstrează și astăzi, doar pe latura de nord a fostei piațete „a Teslarilor” (foto 2)⁵.

În general, aceasta a rămas pe întreaga suprafață a sitului, adâncimea de la care pornesc depunerile atestînd urbanitatea de

vârstă modernă, deși în treimea nord-vestică a aceleiași arii această adâncime tinde a se micșora, acoperind și un strat de depuneri de vârstă medievală, dintre

Foto 3

care, cele păstrate sunt doar acelea datînd din secolele XV – XVII.

Tot acestui orizont mai mult sau mai puțin consistent de depuneri datînd din epoca modernă, îi aparține și complexul de fundații provenind de la una dintre cele mai mari clădiri edificată spre jumătatea secolului al XIX-lea în locația deja menționată și anume, *casa Alois Schlessinger*, pe care am putut-o identifica după o secvență din cadastrul Botoșanilor datînd din anul 1905. Clădirea se pare că exista inclusiv la 1872, dată la care inginerul Ștefan Emilian o topografiase, atîta doar că, la

⁵ Actualele clădiri din str. 1 Decembrie 1918, cu numerele 19, 19 bis, 21, 23 și 25.

3 iunie 1887, și această zonă a Botoșanilor, a avut de suportat efectul devastator al incendiului care aproape că a mistuit întregul oraș ceea ce evident, a determinat unele refaceri de construcții cum se pare că au avut loc inclusiv la această clădire (fig. 1 și 2).

Cu o lungime de aproximativ 24 m (compartimentul principal) la care se adaugă un alt compartiment, probabil mai recent, Casa Schlessinger (foto 4) are o lățime de 12 m, în proiecția sa planimetrică, fiind dotată cu două pivnițe. Dintre acestea, a fost investigată numai cea amenajată sub suprafața piațetei teslarilor, în maniera foarte ingenioasă a tehnicilor miniere destinate săpării și armării abatajelor. Gârliciul acestei pivnițe (foto 5) pornește de la adâncimea unui demisol de formă dreptunghiulară dotat cu un culuar de acces și

Foto 4

încă două încăperi, coboară apoi în trepte cruțate în lut și întărite cu scânduri masive de stejar, până la adâncimea de circa 5,50 m sub nive-lul actual de călcare, unde ocupă un gol dreptunghiular boltit (15 x 3m) poziționat perpendicular pe gârlici.

În apropierea gârliciului, anume în încăperea situată imediat la sud de acesta, au fost găsite două monede („5 lei” și „10 lei”) ambele datând din anul 1867. Piese se vor fi pierdut în rosturile dintre scândurile masive de stejar care alcătuiau pardoseala acestei încăperi și probează ipoteza noastră în legătură cu varianta timpurie a acestei construcții care se observă inclusiv pe planul Emilian din 1872. A doua pivniță a acestei locuințe nu a putut fi cercetată din pricina faptului că în 1974, odată cu demolarea întregului imobil, a fost umplută compact cu moloz și fragmente mult perla mari din beton și asfalt dislocat probabil din apropiere. Interesant rămâne însă faptul că pivnița cu gârlici, nu a fost identificată la data demolării, pentru că, zidită fiind, probabil nu a

fost reperată. În momentul efectuării supravegherii lucrărilor de înlăturare a stratului de pietriș (pat al asfaltului fostei parcări), greutatea utilajului a determinat apariția unei spărturi în bolta gârliciului care astfel a fost identificat. Umplutura pivniței nu a putut fi cercetată integral din pricina riscului major de surpare. Numai în suprafața gârliciului, s-a degajat o cantitate reziduală de moloz, și multe fragmente de teracote de la o sobă defaectată, datând din secolul XX.

Foto 5

În apropiere, anume la circa 5,60 m nord-est de casa Schlessinger, a fost identificat traseul fundațiilor unui alt imobil (foto 6), care s-a dovedit a fi fost cel care adăpostea la începutul secolului al XX-lea, „Librăria Lumina” (fig. 1 și 2), așa cum această identificare a fost posibilă prin răsfoirea colecției de fotografii vechi făcute la Botoșani la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (foto 7).

Nivelul medieval de locuire a fost arareori

Foto 6

interceptat, din pricina răzuirii severe a terenului, atât cu ocazia lucrărilor de amenajare urbanistică din secolul al XIX-lea cât și, mai ales cu ocazia lucrărilor din anul 1974.

În zona treimii nord-estice a suprafeței cercetate, s-a observat însă o ceva mai bine păstrată stratigrafie, astfel încât sub depunerile datând din secolul al XIX-lea, a apărut un nivel de culoare cenușie deschisă, cu o consistență accentuat nisipoasă, datând din secolele XVI - XVII⁶ sub care, a fost identificată o depunere densă, de culoare brun-cenușie, de consistență lutoasă, foarte bogat presărată cu resturi

Foto 7

ceramice datând din secolul al XV-lea.

Pe nivelul corespunzător secolului al XVI-lea la adâncimea de (doar) 0,55-0,60 m au fost descoperite nu mai puțin de cinci cuptoare de redus minereul, situație altfel previzibilă, dacă

Foto 8

se are în vedere faptul că în apropiere, în secțiunile S1 și S3 descoperiserăm anterior, la aceeași adâncime, numeroase fragmente de zgură metalică. Cuptoarele c1⁷, c3⁸, c6, c7, și c8 (fig. 1 și fig.2) datează ca atare din acest interval cronologic, așa cum de altfel a dovedit-o și cantitatea destul de mare de

⁶ În acest strat au fost recoltate mai multe monede datând din prima și din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și una, din secolul al XVII-lea.

⁷ Foto 9.

⁸ Foto 8.

ceramică, recoltată din aceste cuptoare, acumulată acolo, după scoaterea lor din funcție.

Foto 9

În general, aceste cuptoare au o crustă de culoare accentuat cărămizie, precum și o

Foto 10

grosime apreciabilă purtând amprenta termică deosebit de ridicată transmisă stratului de lut galben steril în consistența căruia, au și fost

Foto 11

amenajate prin săpare. Diametrul acestor instalații, arareori depășește 0,95 m (1,09 m – cuptorul c8) iar configurația lor, aproape

identică, sugerează constatarea că au fost folosite aproape concomitent, la o dată de

Foto 12

funcționare care ar trebui să fie cea a primei jumătăți a secolului al XVI-lea. Surprinzător a

Foto 13

rămas însă faptul că, aproximativ în aceeași locație, au fost descoperite încă trei cuptoare, mult mai mari ca diametru și ca atare mult mai mari în materie de capacitate volumetrică, toate databile fiind în secolul al XV-lea. Spre deosebire de cele ulterioare, acestea sunt de formă cert tronconică, în fața fiecăruia existând câte o groapă de formă neregulată, săpată de la nivelul de călcare din vechime al locului. Toate cele trei cuptoare – **c2**, **c4**, **c5** – (fig. 1 bis), au avut un orificiu de dare a focului construit/amenajat din cărămidă cu încercarea vizibilă de a se obține un spațiu boltit, realizare mai mult sau mai puțin reușită⁹.

Din punct de vedere cronologic, este clară datarea acestor cuptoare în secolul al XV-

Foto 14

lea, dată fiind omogenitatea evidentă a fragmentelor ceramice descoperite în umplutura lor: ceramică de uz comun, atât de

Foto 15

culoare cenușie cât și de culoare cărămidie, ceea ce indică și felul în care aceasta era arsă: atât în mediu oxidant cât și în mediu reducător. Din mulțimea fragmentelor ceramice recoltate (ceva mai mult de 2 mc) s-a putut diferenția existența a cel puțin trei categorii și anume: a) – ceramică cenușie și cărămidie de uz comun, lucrată la roata cu turație rapidă, forme sigure, canelate, cu gâtul vasului în general scurt și buza răsfrântă spre exterior, uneori purtând urma unei țesături de formă (în secțiune)

⁹ Foto 10 – 12.

semicirculară, vase cel mai adesea fără toartă, aparținând categoriei relativ timpurii, din prima jumătate a secolului al XV-lea, anume a

Foto 16

aceea a oalelor-borcan; b) – a doua categorie, distinctă și aceasta, este cea a castroanelor cu diametrul gurii mai mare decât acela al fundului de vas, cu buza bine evidențiată răsfrântă oblic spre exterior, o buză lată de 2,2 – 2,5 cm. Și această categorie este bine arsă, atât în mediu oxidant cât și în mediu reducător, prezentând particularitatea de a nu avea o decorație distinctă și c) – a treia categorie, o

Foto 17

reprezintă ceramica ornamentală și anume cea folosită la decorarea aparatului de zidărie al edificiilor religioase și/sau civile și, a sobelor din locuințele orășenești. Discuri ornamentale cu reprezentări figurative (Manticora, leul rampant, Melusina etc) dar și discul (nesmălțuit) cu reprezentarea stemei Moldovei, în varianta cu înșeri tenanți, capul de bour și coiful. Dintre cahelele figurate descoperite în umplutura acestor cuptoare, se remarcă cele înfățișându-l pe Sf. Gheorghe omorând balaurul, sau pe cele cu sfinții Petru și Pavel, ori cele cu scene de dans, în varianta lor

timpurie, totuși, beneficiind de tipare de bună calitate¹⁰.

Concluzii:

1. În aria suprafeței „Parcarea nr. 1” (sectorul nr.4) s-a efectuat cercetarea arheologică preventivă pe o suprafață de circa 540 mp, punându-se în evidență existența a două niveluri de locuire ținând de evoluția urbanității medievale (sec. XV-XVII) și moderne (sec. XIX) a municipiului Botoșani.
2. Au fost cercetate, două complexe de vârstă modernă (casa Schlessinger și Librăria Lumina) și opt complexe medievale (3 cuptoare de ars ceramică și 5 cuptoare de redus minereul) datând din secolele XV – XVII).
3. S-a realizat ridicarea topografică a întregii situații planimetrice, după care s-a realizat *Planul de situație*, la scara 1:500 m.
4. S-a recoltat o cantitate apreciabilă de artefacte arheologice, în special ceramică de uz comun și ceramică ornamentală, în momentul de față depozitată la sediul Muzeului județean Botoșani, în vederea restaurării, inventarierii și conservării acesteia, în concordanță cu normele legale în vigoare.
5. S-a alcătuit o bază de date consistentă, constând în stocarea unui număr de peste 680 de imagini digitale, 34 de schițe planimetrice și profile stratigrafice, concomitent cu întocmirea jurnalului de șantier.
6. Din punct de vedere arheologic, pornind de la situația inițială, anume aceea a supravegherii tuturor lucrărilor de decopertare și până la epuizarea cercetării arheologice preventive propriu-zise, se poate considera că suprafața convențional denumită „Parcarea nr. 1” din Botoșani, este liberă de sarcină arheologică, în vederea continuării lucrărilor de reabilitare și amenajare a unei noi parcări, conform datelor cuprinse în proiectul manageriat de Primăria municipiului Botoșani.
7. În baza prezentului Raport, se recomandă eliberarea avizului în baza căruia, se va emite de către Direcția pentru Cultură Culte și Patrimoniul Cultural Național a județului Botoșani, Certificatul de descărcare de sarcină arheologică pentru suprafața de teren în mărime de 2960 mp, situată în zona Centrului vechi al municipiului, între străzile 1 Decembrie 1918, Victoriei și bd. Calea Națională, numit convențional ”Parcarea nr. 1”.
8. **Se propune restaurarea și conservarea *in situ* a 4 dintre cele 8 cuptoare (C2 – C5) și amenajarea unui punct muzeistic subordonat din punct de vedere administrativ Muzeului Județean Botoșani (clădire + dotări + instalație de climatizare + personal calificat de întreținere), opțiune deja înșușită de Primăria Botoșani, în calitate de aplicant al programului de reabilitare și punere în valoare a Centrului vechi al municipiului Botoșani.**

¹⁰ Foto 14 – 17.

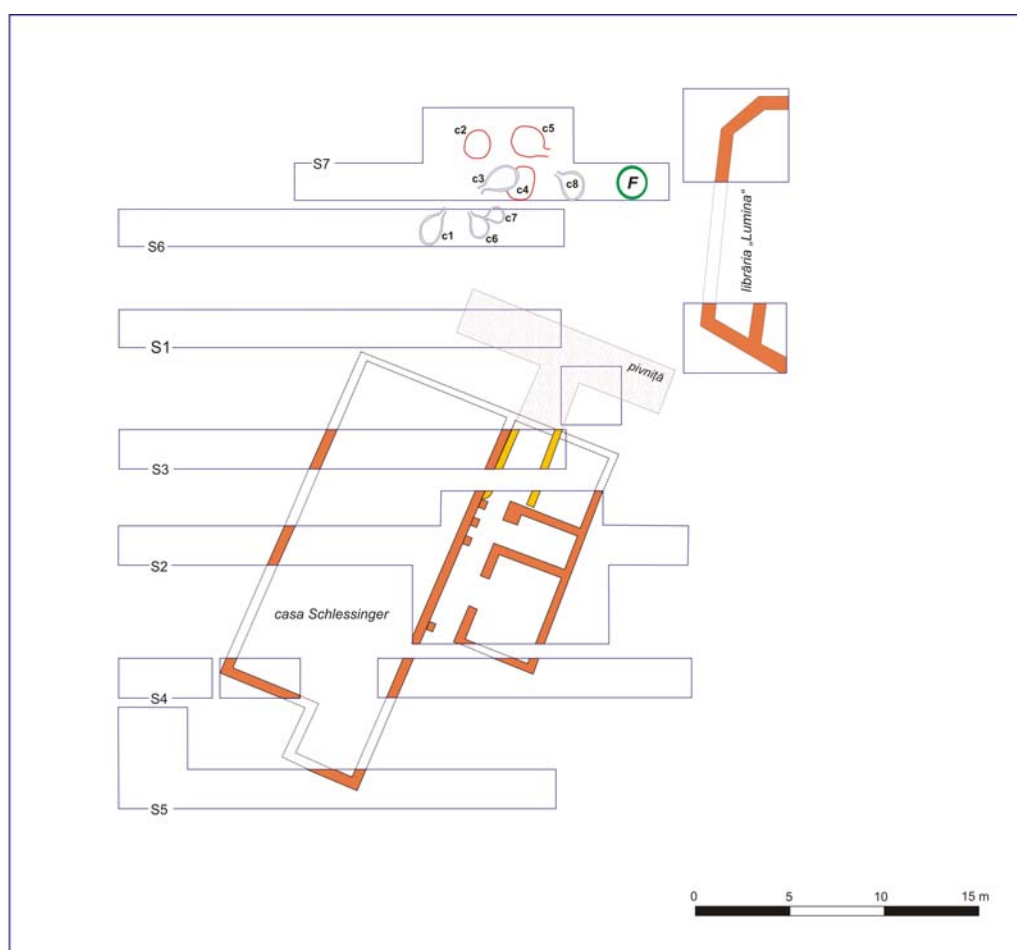
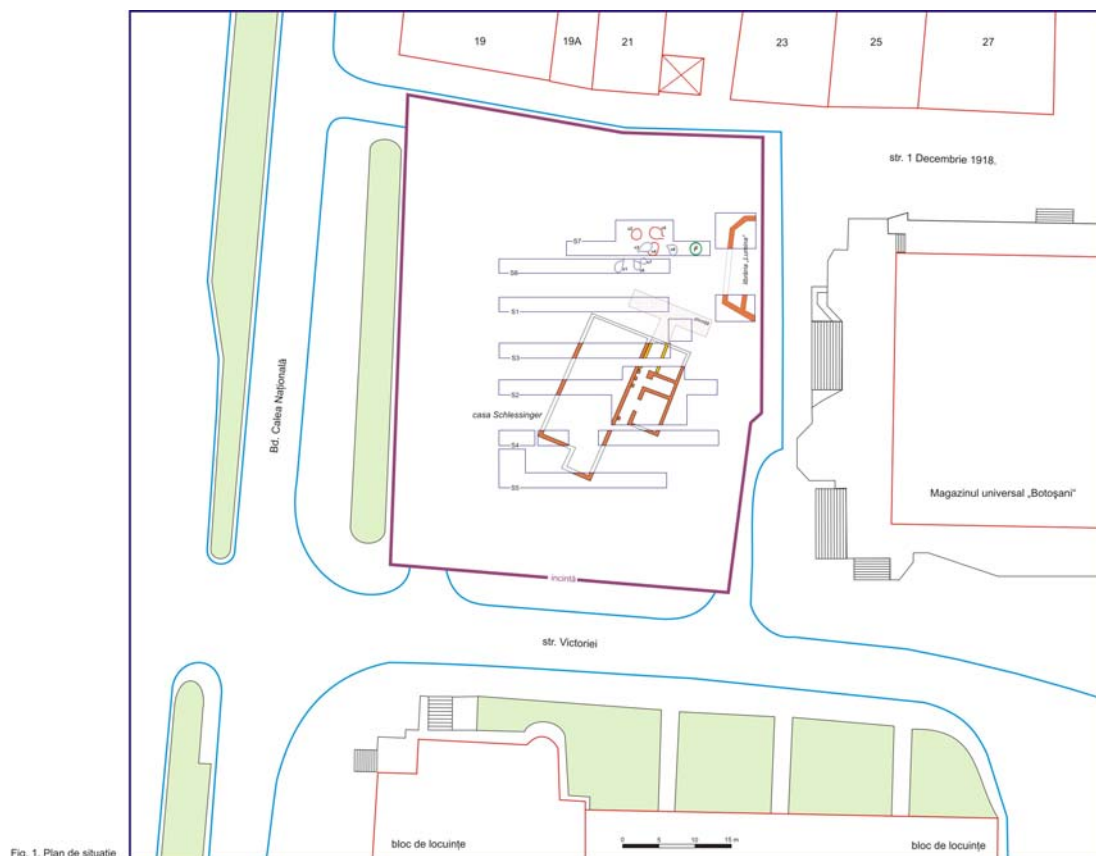

Fig. 3. Planul orașului Botoșani întocmit de inginerul Ștefan Emilian în anul 1872 (extras după originalul păstrat în Arhivele Naționale - filiala jud. Botoșani)
„A” - zona suprafeței cercetate.

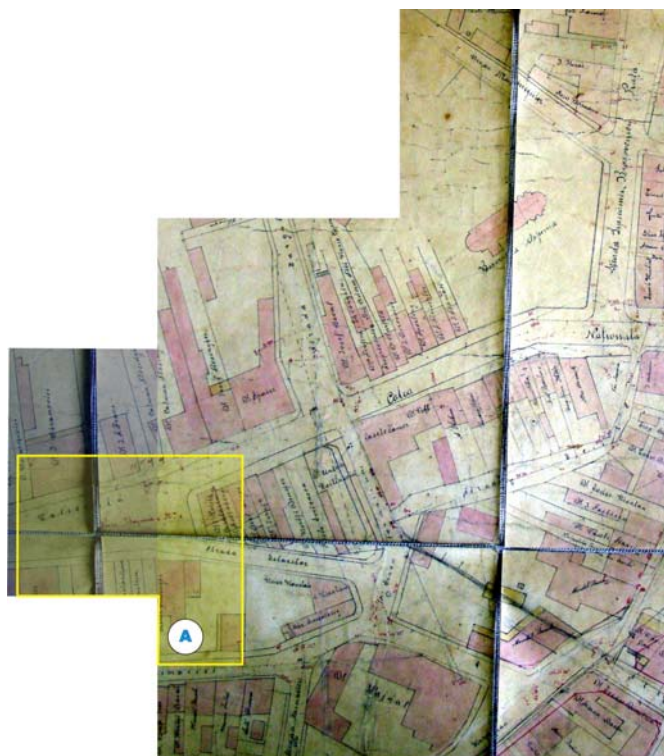
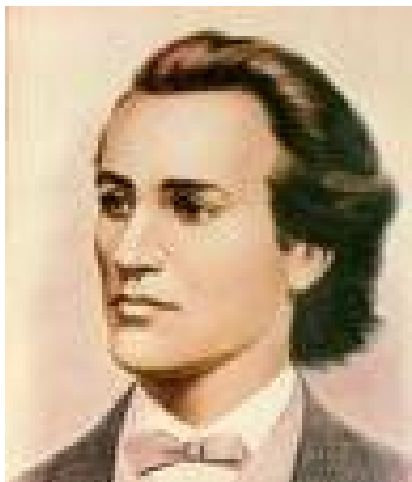

Fig. 4. Extras din cadastrul urbei Botoșaniilor datat în anul 1905 (după originalul păstrat la Arhivele Naționale - filiala județului Botoșani). „A” - zona suprafeței cercetate.

PATRIMONIU MOBIL

Eminescu – realitate și sublimare poetică (2)

dr. Valentin Coșereanu

Când vorbim de poet, vorbim deci de cel puțin doi termeni esențiali: de *frumos* și de *a visa*. *Strălucirea rostuită în operă este frumosul* – spune Heidegger – *frumusețea este unul din felurile în care ființează adevărul*.²³ Dar care adevăr? – ar întreba Eminescu –, *cel văzut clar de un gânsac sau cel abia întrevăzut ca printr-o negură de Kant?*...²⁴ Cel văzut de Kant, evident: *lumea cum o vedem nu există decât în crierul nostru*²⁵, iar această lume, spune *poetul poezilor* (Hölderlin) într-o scrisoare din ianuarie 1799 adresată mamei sale, îngăduie activitatea poetică, *cea mai nevinovată dintre îndeletniciri*²⁶. Filozoful (Heidegger) explică aceasta în felul următor: *Liber de orice constrângeri, el (poetul, n.n.) își inventează lumea sa de imagini și rămâne absorbit în sfera imaginarului. [...] Ea nu are nimic comun cu fapta care intervine nemijlocit în real și îl transformă. Activitatea poetică este asemenea unui vis; ea nu este o realitate*.²⁷ Altfel spus, în limbaj poetic eminescian, *Numai poetul,/ Ca pasări ce zboară/ Deasupra valurilor,/ Trece peste nemărginirea timpului:/ În ramurile gândului,/ În sfintele lunci,/ Unde pasări*

*ca el/ Se-ntrec în cântări*²⁸. Înzestrat cu harul divin al talentului său, numai poetul poate percepe ecourile și imaginile, arcale ale acestei lumi, invizibile pentru alții.

Întorcându-ne acum la exemplul american al scoaterii poetului din comunitate, ecou târziu al teoriei lui Platon, am putea concluziona că poezii au darul să populeze golurile științei, în deplină stare de veghe, cu fantasticile lor vise, coborâte *din cerurile-nalte*...

Dar cărui stadiu – dintre cele patru ale unei existențe depline – aparține poetul, subînțelegându-se că visul ar presupune coabitarea cu unul din ele în mod esențial: nașterii, copilăriei, maturității sau morții?! Evident că numai copilăria este aceea care ține în propria-i substanță covorul fermecat al tuturor viselor vieții. Cum de la copilărie începe totul, ea este singura care-și revarsă asupra maturității – câteodată împotriva voinței – cuminecătura ondulatorie, unda binefăcătoare a sincerității și inocenței inventive. De aici a pornit și Eminescu. A tânjit la copilărie până la finalul scurtului său timp al trecerii prin lume; înaintea morții ar fi vrut să audă, cu gândul curat al poetului-copil, cântându-se *Lumină lină* – ca la Agafton, schitul din apropierea Ipoteștilor.

Eminescu n-a uitat niciodată Ipoteștii, cum n-a uitat nici întâia iubire trăită aici. Mai mult, aceasta va constitui un subiect privilegiat al creației sale poetice, precum o atestă *Floare de tei*; reconstituită de Petru Creția²⁹, această poezie din ultimii ani ai maturității lasă să transpară imaginea iubitei de la Ipotești laolaltă cu spațiul ondulat, deal-vale, și haloul său de munte în care Mihai și-a plămădit firea poetică.

Coborând în ceața lăptoasă a copilăriei fericite, poetul tinde implicit înspre capacitatea ideală de a visa – poate una dintre puținele stări de grație care i-au fost date omului. În acest sens, Giovanni Pascoli, poet el însuși de o sensibilitate cu totul aparte, oferă în faimosul său cod de artă poetică intitulat *Il Fanciulino* (*Copilul*), o revelare majoră a ceea ce era atât de simplu, dar atât de greu de explicat: *Există în noi un copil înlăcrimat dar care este cutremurat nu numai de fiori ci și de mari bucurii. Când vârsta noastră este fragedă, el își confundă vocea cu a noastră, și de la cei doi copii care se zbenguie și se ceartă între ei, și, totdeauna împreună, se tem, speră, se bucură, plâng, se naște un freamăt unic, se aude un strigăt și un vaiet unic. Dar mai târziu, noi creștem și el rămâne mic; în ochii noștri se aprinde o nouă dorință dar el este totdeauna fixat în vechea, senina sa minune; noi ne îngroșăm iar glasul ni se ruginește, dar el face să se audă totdeauna clinchetul lui limpede de clopoțel.*³⁰

Din motive diferite, clopoțelul, de care vorbea atât de frumos și Esenin, dispare încet-încet până când omul matur consideră că acesta nici n-ar mai exista; pur și simplu, îl uită și se topește în lumea obișnuită făcându-și punte spre o tot mai gravă acomodare existențială – comună în aparență și tocită continuu în esență. Or, dacă el nu există, nici copilăria nu mai există. *Dar semnele prezenței și actele existenței sale sunt simple și umile*³¹, ca și acelea ale copilăriei – remarcă poetul Giovanni Pascoli. Copilul este acela căruia îi este teamă de întuneric, cel care vorbește animalelor, arborilor, stâncilor, norilor, stelelor; cel care, la moartea ființelor iubite, reușește să exprime stări sincere de consolare și tot el este acela care *mângâie și consolează fetița care se află în femeie [...], micșorează pentru a putea vedea, mărește pentru a putea admira*³².

Dar ce iese dintr-un asemenea joc de perspective intersectat aproape continuu cu lumea înconjurătoare atunci când scapără cremenea minții geniului? Ne-o

spune „umilul” unei lumi ce nu mai este, „sărmanul” Dionis: *...și tot astfel, dacă închid un ochi văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De aș avea trei ochi aș vedea-o și mai mare, și cu cât mai mulți ochi aș avea cu atâtea lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate acestea, născut cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrându-și proporțiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, și toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupunându-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, caeteris paribus, înmiit de mare – acelaș lucru. Cu proporțiuni neschimbate – o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atât de mare. Și obiectele ce la văd, privite cu-n ochi, sânt mai mici; cu amândoi – mai mari; cât de mari sânt ele absolut? Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem? Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel, și nu aude fiecare sunet într-alt fel – și numai limba, numirea într-un fel a unui obiect ce unul îl vede așa, altul altfel, îi unește în înțelegere.*³³

Esența unui gheizer poetic original și a viziunii despre lume se află, fără de tăgadă după Pascoli, în lumea copilăriei: *pentru poezie tinerețea nu este de ajuns – este nevoie de copilărie!*³⁴ Mai mult, poetul este acela care exprimă cuvântul pe care toți îl aveau pe buze dar pe care nimeni nu-l spusese³⁵ – cuvântul ce exprimă adevărul, în limbajul lui Eminescu – pentru că poetul nu are alt țel, decât acela de a restitui naturii din care a ieșit, lăsând în ea un accent, o rază, un freamăt nou, etern, al său³⁶.

Relația biunivocă între copilăria poetului și spațiul plămădirii sale ca poet înseamnă, cu o expresie holderliniană, a

locui poetic, adică, așa cum spune Heidegger, *a te situa în prezența zeilor și a trăi în fața apropierei esenței lucrurilor*³⁷. Or, Eminescu s-a bucurat din plin de amândouă. Această dublă și simultană apartenență se luminează grație unui vers esențializator al lui Blaga: *Eu cred că veșnicia s-a născut la sat...*³⁸ De altfel, filosoful adâncirii misterului ne sprijină exemplar în întregul demers de a clarifica relațiile biunivoce copilărie-sat, pe de o parte, și vis-creație, pe de altă parte.

Făcând *Elogiul satului românesc*, Lucian Blaga, în discursul rostit la Academia Română la 5 iunie 1937, spunea că *pe cât de adevărat e că mediul cel mai potrivit și cel mai fecund al copilăriei e satul, pe atât de adevărat e că și satul la rândul lui își găsește suprema înflorire în sufletul copilului*³⁹. Avem, la rândul nostru, convingerea că satul ipoteștean – sat uitat odinioară de lume, la marginea țării, sălbătic și structural romantic – a devenit sacru prin copilăria fabuloasă a poetului și prin recrearea lui în universul imagistic eminescian. Îndrăgim Ipoteștii, în bună măsură, sub vraja poeziilor eminesciene de care suntem involuntar marcați. Rezonanța de șopot din numele lor ne trimite la misterul labirintului paradisiac din amintirile poetului. Nașterea și copilăria lui Eminescu au intrat în mit și sunt indisolubil legate de Ipoteștii mitici. Iar mitul se naște din adevăr și adevărul original îi dă substanță, investind cu înțeles povestea unei vieți.

Născut pe o matrice străveche, comună, cum ar spune Romulus Vulcănescu, *la toate ramurile poporului român*⁴⁰ spațiul Ipoteștilor îmbină geografia și spiritualitatea specifice cu o tainică geografie cosmică pe care poetul aici a resimțit-o mai întâi; și decisiv, căci în substanța poetică el îmbină, la rândul-i, elementele emblematice ale toposului

comunitar cu imaginarul de intermundii. Creația eminesciană ilustrează, avant la lettre, teoria lui Blaga, astfel că, referindu-ne la Eminescu, se poate afirma că *pentru propria sa conștiință satul este situat în centrul lumii și se prelungește în mit. Satul se integrează într-un destin cosmic, într-un mers de viață totalitar, dincolo de al cărei orizont nu mai există nimic*.⁴¹

Vatra satului a fost chiar locul unde s-a așezat familia Eminovici. Copil fiind, lui Mihai nu i-a fost din fericire dat să se împotmolească în mlaștina subțire dar sigură (și singură) a unui târg moldav pe care l-a luat mai târziu în derâdere; a nimerit în chiar centrul satului, *în preajma bisericii, din care iradiază Dumnezeu*⁴², trăind, cum spune Blaga, *din întregul unei lumi – pentru acest întreg; el [copilul] se găsește în raport de supremă intimitate cu totalul și într-un neîntrerupt schimb reciproc de taine și relevări cu acesta*⁴³. Prelungit *de-a dreptul în mitologie și metafizică*⁴⁴, sigur că poetul și-a trăit *vârsta sensibilității metafizice [...] cu ochii atârnați de cer, căci a trăi la sat înseamnă a trăi în zăriște cosmică și în conștiința unui destin emanat din veșnicie*⁴⁵.

Surprinzând imaginea satului în creație, poetul contopește în ea – ca în procedeul cinematografic al suprainpresiei – toate elementele lui constitutive, dar și pe acelea care i-au marcat esențial devenirea. Mai exact, a melanjat Ipoteștii în imaginea visului propriei sale creații, pentru că poetul a avut privilegiul să-și păstreze intacte senzațiile copilului din el, care n-a murit niciodată. Aceste senzații au trăit în interiorul poetului ca sarcina în pântecul mamei, amplificând din amintitul sunet al clopoțelului dangatul de clopot ce avea să se înalțe copleșitor peste el până la apogeul maturității sale artistice.

NOTE

23 *Ibidem*, p. 70-71.

24 Mihai Eminescu, *Opere VII*, București, Editura Academiei R.S.R., 1977, p. 278.

25 *Ibidem*.

26 Apud Martin Heidegger, *op. cit.*, ed. cit., p. 194.

27 *Ibidem*, p. 194.

28 Mihai Eminescu, *Opere IV*, ed. cit., p. 459.

29 *Manuscriptum*, nr. 1(82)/1991, Anul XXII, Număr special *Eminescu – Poezii inedite*, ediție de Petru Creția; p. 129-131.

30 Giovanni Pascoli, *Il Fanciulino (Copilul)*, în „Viața Românească”, nr. 8, august 1989, p. 32.

31 *Ibidem*.

32 *Ibidem*, p. 33.

33 Mihai Eminescu, *Opere VII*, ed. cit., p. 93.

34 Giovanni Pascoli, *loc. cit.*, p. 33.

35 *Ibidem*, p. 35

36 *Ibidem*, p. 36

37 Martin Heidegger, *op. cit.*, ed. cit., p. 201.

38 Lucian Blaga, *Poezii*, Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de George Gană, București, Editura Albatros, 1992, p. 40.

39 Idem, *Elogiul satului românesc*, Discurs rostit la 5 iunie 1937 în ședința solemnă, [în] *Academia Română, Discursuri de recepție*, București, 1937, p. 4.

40 Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei R.S.R., p. 17.

41 Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc*, *loc. cit.*, p. 6.

42 *Ibidem*, p. 9.

43 *Ibidem*.

44 *Ibidem*, p. 5.

45 *Ibidem*, p. 6.

Junimea Moldovei de Nord, o săgeată în timp (6) ***(Structură, colaboratori, program, particularități, mentor)***

În același număr al revistei botoșănene, la rubrica *Recenzii, polemici, note*, Iordăchescu recenzează, cu destule accente critice, un număr al foii *Moldova literară* din Cernăuți, a cărei apariție o salută în sine, dar nu-i trece cu vederea scăderile, în ciuda statornice sale simpatii - ca și a întregii redacții - față de viața culturală cernăuțeană. Încurajând apoi o inițiativă laudabilă a elevilor Liceului Laurian din Botoșani de-a edita o revistă, el își dovedește încă o dată preocuparea pentru viitorul cultural al tinerei generații. Semnatarul redevine însă polemic atunci când își exprimă vexarea în fața gestului lui I.C. Brătianu de-a refuza revista expediată de la Botoșani, ceea ce-l determină pe publicist să-l amenințe că va depune exemplarul cu mențiunea "refuz" la muzeul regional "care așteaptă numai o energie luminată spre a lua ființă aici!" Am subliniat sintagma de mai sus pentru că aici am găsit-o pentru prima dată exprimată astfel, într-o accepție ce va fi

dr. Lucia Olaru Nenati

definitorie pentru profilul lui Iordăchescu, dar și pentru ale altor spirite ale timpului.

Maliția lui Iordăchescu vizează în continuare o altă arie, de data asta internațională, atunci când comentează o informație din ziarul *Izbânda* despre decorarea, la legația franceză din București a "celebrilor români" publiciști și oameni de litere, de fapt perfect anonimi, I. Rosenthal, Dr. Bercowitz, H. Durand și alții, comentând ironic: "tot generoasa Franța, sireaca, a trebuit să vă distingă dintre alde Vlahuță, Brătescu-Voinești, Sadoveanu, Goga ...ilustru necunoscuți ai patriei mele!"

Floreta sa de polemist se angajează și în apărarea "produselor gândirii" speculate de samsari care urcă nejustificat prețurile cărților până la nivele inaccesibile omului de rând. După o șarjă ironică la adresa unor editori care încasează milioane din exploatarea scriitorilor morți, jurnalistul își arată indignarea considerând că această speculă "atinge proporțiile unei crime", referindu-se apoi la cazul

Eminescu: "Cele mai strălucitoare diamante din literatura românească n-au putut da autorului lor nici pâinea cea de toate zilele. După moartea lui însă, minunatele diamante au adus averi paraziților literaturii." Prin aceste cuvinte jurnalistul de provincie formulează de fapt conținutul celei mai flagrante nedreptăți și inechități care există între valoarea de folosință perpetuă pe care o dă creatorul societății, în genere și răsplata pe care o primește de la aceasta. Criticând cu exemple concrete astfel de editori, aducând ca probă afacerea pseudobiografului Octav Minar, el nu ezită să propună în colțul său de pagină, chiar...o lege care să reglementeze drepturile de autor și care să prevadă printre altele că: "operele scriitorilor morți fără urmași sunt proprietatea statului. El va ceda editorilor dreptul de tipărire încasând primă de autor. Din venitul ce va rezulta se va desăvârși cultura urmașilor scriitorilor cu renume, rămași fără mijloace, iar prisosul se va întrebuița la crearea de biblioteci pentru popor." Articolul se încheie cu o notă sarcastică: "dar mi se pare că cerem prea mult guvernelor noaste rugându-le să se oprească puțin și la taraba negustorilor de marfă pentru inimă și minte, când sunt atât de ocupați cu satisfacerea mai importantă a stomacului". (I,15)

Cu timpul, revista devine tot mai cuprinzătoare și mai bogată în idei, mai sigură în susținerea lor teoretică și în materializarea lor estetică. Ironicul Iordăchescu devine grav, chiar patetic, atunci când se referă la *Colaboratorii întregirii neamului*, printre care îi nominalizează pe Mihai Viteazul, pe literații transilvăneni, pe Cuza, pe Carol, pe N. Iorga, amintind și alți factori decisivi precum Academia Română, Liga Culturală și literatura română, "din ce în ce mai puternică de la Alecsandri și Eminescu încoace (...). Astfel s-a creat acea generație de jertfă care ne-a dat luptătorii de pe fronturi și pe marii artiști naționali Coșbuc, Iosif, Goga etc.". De altfel, atașamentul față de Nicolae Iorga găsește

prilej să se exprime în chiar același număr al revistei la rubrica *Note, Recenzii, Polemici*, unde Iordăchescu relevă astfel contribuția majoră a savantului la realizarea Marii Uniri: "Călătorind prin Ardeal, Bucovina și Basarabia, N.Iorga a semănat pretutindeni înflăcările sale credințe. Ca fruct al acestor peregrinări, a dat la lumină neîntrecutele sale descrieri de călătorie, sporind cunoștințele despre națiune și încrederea în forțele românismului. În fiecare club de lectură - și nu e centru în Bucovina și Ardeal care să nu aibă asemenea club - găseai scrierile lui N. Iorga și *Neamul Românesc*. Din ele românii de peste hotare sorbeau cu nesațiu înflăcările descrieri și conferințe naționaliste pe care Apostolul de la Văleni le rostea cu acea unică elocință și libertate de cuget, care sunt pecetea geniului său, subjugător de suflete". Se face apoi referirea, în aceeași notă, la cursurile de vară de la Văleni "unde pentru prima oară s-au înfrățit în numele culturii români frați din regat cu cei din țările subjugate".

Tabloul continuă cu descrierea ingeniozității cu care a fost eludată interdicția dată lui Iorga de austrieci de-a pătrunde în imperiu, prin donarea gratuită a unor cărți inofensive intitulate *D-ale noastre*, fără nume de autor pe copertă, carte ce cuprindea o întreagă istorie a românilor scrisă de Iorga special pentru românii de peste hotare și care se păstra cu evlavie în "mai fiecare casă". Concluzia este elocventă: "Nu suntem încă în stare să admirăm în toată măreția ei opera omului excepțional, care pentru noi, botoșănenii, trebuie să fie a doua noastră glorie, alături de Eminescu. Această plăcere o vor simți însă din plin generațiile care se ridică."

Semnând doar cu inițiale, C.I., publicistul botoșănean anunță apropiata reintrare în arenă a *Vieții românești* într-o notă din care se deduce stima și afectuoasa prețuire de care se bucura această publicație în cugetele confrăților mai tineri de la Botoșani: "În curând reapare în capitala Moldovei marea revistă literară și științifică, cea mai importantă dintre

publicațiile românești, *Viața românească*. Orice român iubitor de cultură trebuie să-și facă o cinste din citirea, sprijinirea și răspândirea acestui prețios tezaur cultural”.

Tot Iordăchescu este acela care, preluând anunțarea unui **concurs de artă populară** autentică, susținut cu simpatie prin republicarea anunțului și salutarea inițiativei în alte reviste din țară, mai ales din Iași, are bucuria de-a obține un rod peste așteptări. Învățătorul Alexandru Voevidca din Boian, Bucovina, îi trimite colecția sa de piese folclorice înregistrate fidel cu text și muzică, despre care Iordăchescu scrie următoarele cuvinte pline de entuziasm într-o notă intitulată *Succes*: “Concursul nostru de artă populară care a fost primit cu atâta simpatie de presă, promite a avea un succes din cele mai neașteptate. În adevăr: primim de la dl. Alex Voevidca, diriginte școlar din Boian (Bucovina), o adresă din care extragem următoarele: “Ca unul care din fragedă tinerețe m-am ocupat cu muzica, era firesc să-mi îndrept atențiunea și asupra cântecului nostru popular. Astfel, găsind de cuviință să întreprind și studiul acestei importante specii muzicale, m-am hotărât să adun ariile populare din provincia noastră. În acest scop am călătorit din comună în comună: din 1907 până în 1916 și am colectat totalul melodiilor românești cântate în Bucovina. (s.n). Colecțiunea cuprinde 2300 piese naționale de diferit caracter: doine, hori, danțuri, bocete etc. Toate piesele sunt originale și scrise după auz, întocmai cum au fost cântate. Cele mai multe au fost executate cu vocea: iar cam vreo 200 de bucăți au fost reproduse cu instrumentele uzitate în popor: vioara, fluer, trișcă etc. Nici o bucată nu e armonizată pentru cor sau orchestră populară. Nu m-am gândit la lucrul acesta, cu toate că n-ar fi nici o greutate. Cu întreprinderea mea, în scopul colectării cântecelor populare, am fost condus de principiul că melodiile de prezent cântate să le fixez pe vecie în originalitatea lor.” Dl.Voevidca pune această colecție la dispoziția noastră. Sperăm că gestul d-sale

va încuraja și pe alți culegători de melodii să iasă la iveală”(I,16-17)

Această colecție este considerată azi cea mai valoroasă și mare culegere de folclor muzical din Bucovina și printre cele mai valoroase din țară și din Europa. Traectoria ei a fost sinuoasă devenind o legendă pentru cunoscători. Au fost tipărite doar 380 dintre aceste piese într-un volum al universitarului german, profesor de romanistică la Cernăuți, Matthias Friedwagner în 1940¹², cu variante, note, comentarii, deci o ediție de elită, dar care s-a pierdut în iureșul războiului și a devenit apoi de negăsit, după care o parte a materialului s-a întors în țară, grație unor inițiative și acțiuni de-a dreptul aventuroase, el aflându-se azi în depozitul unei biblioteci, de unde încă nu a fost valorificat prin publicare integrală. La apariția volumiului s-au publicat în presa culturală numeroase elogii al căror numitor comun este desemnarea sa drept “un mare eveniment cultural”. Iată doar o mostră! “Această culegere... este incontestabil o operă de valoare uriașă, întrucât e menită să umple unul dintre golurile cele mai mari ale artei noastre naționale, fiind cea mai completă și mai desăvârșită operă în direcția acesta, a culegerii muzicii populare.”¹³

Găsind un singur exemplar al acelei ediții, am putut constata valoarea și originalitatea cântecelor, caracterul de portret psihologic și artistic al țărânului bucovinean pe care-l conturează ansamblul lor și am putut constata impactul acestei colecții asupra auditoriului avizat. În întregul său credem că acest portret psihosociologic și moral al țărânului român, recte cel bucovinean de altădată, este comparabil și corespondent altuia, realizat cu mijloacele altei arte, pictura, și anume în galeria strălucită a tablourilor de țărani pictate de George baron Löwendal. Restul colecției, care în timp a ajuns la circa 3000 de piese, pierdute în timp și netipărite, a fost, în parte, recuperat prin diligențele muzicologului Viorel Cosma și adus la București, iar despre celelalte, o

vagă informație conduce spre faptul că ea s-ar afla în Germania. Găsirea și publicarea integrală a acestei colecții ar fi un eveniment major în folcloristica și în cultura românească, iar informația entuziastă a lui Iordăchescu din *Junimea Moldovei de Nord* prin care se confirmă primirea acestei colecții îndreptățește speranțele că poate, cândva, ea va putea fi descoperită chiar la Botoșani, înfăptuindu-se astfel scopul vizat la inițierea acelui concurs de a se "fixa pe hârtie pentru generațiile viitoare melodiile populare care pier cu-ncetul, înăbușite de cântecele de flașnetă și de gramofon". De menționat că această consemnare în *Junimea...* a bogatei colecții Voevidca ce n-avea să se tipărească vreodată integral până în prezent, este **prima atestare publicistică a existenței acestui inestimabil patrimoniu**, fiind astfel remarcată, oricum, cu 21 de ani înaintea publicării ei fragmentare în volumul citat. Iar textul explicativ al lui Alexandru Voevidca este un prim demers de prezentare a colecției, a intențiilor colegătorului ei și a modalităților ei de realizare, adică o declarație a autorului ei, de o valoare documentară și memorialistică unică. Premiera acestei colecții de către *Junimea Moldovei de Nord*, care se zbătea în greutăți financiare și-și asigura cu greu subzistența de la un număr la altul, este o dovadă elocventă a capacității acelor oameni de-a sesiza și prețui valoarea autentică, în cazul acesta, valoarea unui adevărat tezaur național ce-avea să adune aprecieri entuziaste de la nume de marcă ale culturii române.

În cadrul aceluiași domeniu al publicisticii literare și culturale, Ctin Iordăchescu scrie și recenzii ale unor cărți (*Ținutul Hotinului de la 1817* de Tudor Pamfile, editura Glasul Țării, 1917,

Chișinău), în numărul 18 al *Junimii*, în care, după ce face prezentarea cărții, insistă asupra caracterului ei exemplar și pentru necesitatea de se face cunoscute și alte episoade din istoria Basarabiei și ținuturilor din cuprinsul ei, în scopul - declarat programatic - de-a se realiza și pe această cale, informațională, apropierea acestei provincii de restul țării.

Publicistul Iordăchescu se entuziasmează la înființarea de către ieșeni a muzeului închinat lui Ion Creangă (scriitor de care s-a ocupat în mai multe rânduri, mai ales în ipostaza lui de pedagog) și salută cu vădit asentiment proiectele de exploatare memorialistică a personalității marelui scriitor. Potrivit obiceiurilor sale constante, el prelungește informația în zona concluziilor mai largi și se întreabă retoric: "Ce am făcut, noi, botoșănenii, pentru memoria celui mai mare geniu al României, de care cu mândrie spunem că s-a născut la Botoșani?" Trecând în revistă puținele răspunsuri pozitive, încheie în cunoscuta sa tonalitate sarcastică: "A, da, cu numele marelui idealist, răpus de mizerie, am botezat întreprinderi comerciale ca să aducă dividende sigure milionarilor noștri". De altfel, **preocuparea pentru personalitatea lui Eminescu** și pentru datoria contemporanilor, mai ales a celor de la Botoșani, față de memoria acestuia, va fi o constantă a publicisticii lui Iordăchescu. Cea mai notabilă realizare în această arie în paginile acestei reviste este contribuția sa la realizarea și editarea unui număr special, foarte cuprinzător, al revistei *Junimea Moldovei de Nord*, dedicat în totalitate lui Eminescu la împlinirea a 30 de ani de la moartea sa, la 15 Iunie 1919, subiect asupra căruia vom reveni într-un alt capitol.

NOTE

¹² George Ponetti, în *Glasul Bucovinei*, nr.354, 18 februarie, 1940, Cernăuți.

¹³ Constantin Iordăchescu, în *Junimea Moldovei de Nord*, Botoșani, An I, Nr.23- 34, 1920.

Mărturisiri din întuneric(19)**Gheorghe Bâgu****IX. CERNAVODĂ**

Chinuit și terorizat, am ajuns la Cernavodă. Era luna aprilie 1950. O dimineață cu cer senin, cu miros de iarbă proaspătă și vreascuri arse îmi amintea de frumoasa mea copilărie. Răcoarea dimineții, boarea Dunării și răsăritul soarelui m-au trezit și mi-au dat curaj. După ce am fost numărați și predați cu proces verbal, ne-am încolonat pe rânduri de câte cinci. Garda, formată din militari în termen, înarmați cu puști mitraliere, cu un sergent comandant, ne-a înconjurat și astfel am plecat de la gară spre colonie.

La colonie am găsit circa o mie de deținuți, adunați în careu pentru numărătoare. După ce s-a terminat numărătoarea comandantul coloniei, colonelul Ghinea, a vorbit celor abia sosiți. Ne-a spus că știe cine suntem, că în colonie trebuie să muncim, că vom fi hrăniți bine, că vom fi îmbrăcați, că vom primi cărți de citit, șahuri și altele. Fruntașilor în muncă li se va aplica „condiționalul” adică o zi de muncă echivala cu două sau trei de detenție. Concluzia era: „Dacă munciți vi se reduce pedeapsa”. La sfârșit a întrebat

dacă are cineva ceva de spus. Nimeni n-a răspuns. Am ridicat eu mâna și mi-a permis să vorbesc.

I-am mulțumit comandantului și am început prin a spune că sunt condamnat pentru omisiune de denunț, continuând apoi cu o relatare scurtă despre mișcarea de reeducare și autodemascare de la Pitești. Am declarat că sunt nevinovat dar că mă simt amenințat cu moartea.

Ghinea, un om în jur de 35 de ani, cu un fizic plăcut, a rămas surprins și foarte indignat. Plimbându-se agitat a spus:

- Ați venit să munciți și prin muncă să vă reabilitați! Nimeni nu are voie să tulbure liniștea și disciplina și nimeni n-are voie să încalce regulamentul de viață al coloniei! Cei care sunt marxiști convinși și-i urăsc pe legionari n-au ce căuta aici. Toți cei care au venit de la Pitești sunteți condamnați de legile țării noastre! Toți sunteți vinovați, toți ispășiți o pedeapsă și toți sunteți obligați să vă supuneți disciplinei coloniei de muncă! Aici nu aveți dreptul să faceți reeducare! Ați înțeles? Așa ceva nu facem noi! Cei ce vor proceda altfel vor fi aspru pedepsiți. Și acum la muncă și prin muncă, spre libertate!

Am simțit că am înviat din morți. De unde eram trist și abătut, acum mă încerca un sentiment de bucurie pentru că scăpasem de bătaie, de schingiuală, de moarte.

După cel mult un sfert de oră a venit la noi un tânăr mic de statură, sărăcăcios îmbrăcat și cu zâmbetul pe buze. S-a recomandat spunând că se numește Ionescu, că este deținut de drept comun și că a fost repartizat ca brigadier la noi. A dat mâna cu fiecare, apoi ne-a ordonat să ne încolonăm pe câte cinci

rânduri și să mergem la magazie să luăm târnăcoape, lopeți și roabe.

L-am rugat ca în prima zi să fim lăsați în colonie, deoarece eram foarte obosiți după cele două zile și două nopți de drum.

- Așa ceva nu se poate. Chiar dacă randamentul de astăzi va fi mai scăzut, nu avem voie să pierdem timpul și nimeni nu ne dă mâncare fără muncă.

Am mers la magazie, am luat unelte, garda ne-a înconjurat și ne-am îndreptat către locul de trudă. Odată ajunși în sectorul nostru, ne-am înșirat în linie dreaptă pe un marcaj trasat cu var la doi metri unul de altul, ni s-a indicat de unde și cum trebuie să săpăm, unde trebuie să transportăm pământul escavat, cum și unde trebuie să-l depozităm. Normele erau mari. Eram obligați să escavam 4 m³ pe care trebuia să-i transportăm la o distanță de circa 350 m. Căram cu roaba. Soarele ardea puternic. Începeam munca de „reabilitare”. În dreapta și în stânga noastră, cât cuprindeai cu ochii vedeai numai oameni cu pielea goală, costelivi și sfrijiți, săpând, încărcând în roabe și împingând roabele în fugă. Sub soarele fierbinte al Dobrogei, totul părea că vibrează. Munca era grea. După ani de pușcărie, după o perioadă îndelungată de nemișcare și după atâta timp în care nu ne-a atins nici o rază de lumină eram slăbiți și lihniți de foame.

Pe la ora 10 ne-au dat câte un sfert de pâine cu marmeladă, care pentru noi a fost o adevărată mană cerească. La prânz surpriză nebănuită: două feluri consistente de mâncare față de hrana de la Pitești care era atât de slabă și atât de puțină încât o asimilam în întregime și nu foloseam tineta câte 20 și chiar 30 de zile. Cu așa ceva medicina nu poate fi de acord, totuși aceasta a fost realitatea, experimentată și de mine.

Așa slăbiți și lipsiți de vitalitate, ne-am înhămat cu toate puterile la lucru. Primele două luni de zile au fost cele mai grele din tot timpul cât am muncit la Canal. Aceasta a fost perioada de acomodare.

Groznică! În acest timp au murit mulți: unii de dizenterie, alții epuizați și cei mai mulți de insolație. Căldura era atât de mare și munca grea, încât aruncam zdrențele de pe noi și rămâneam cu pielea expusă la soare și moartea venea neîntârziat.

Încet-încet ne-am mai acomodat și cu soarele și cu apa și cu mâncarea. Mai greu ne-am adaptat cu munca istovitoare. Lucram din zorii zilei și până noaptea târziu și abia reușeam să ne facem normele.

După vreo două săptămâni au venit noi brigăzi de la Pitești și de la Aiud, iar tovarășul Ghinea a fost transferat la colonia de muncă Valea Neagră. Locul lui a fost luat de un măcelar din Cernavodă, pe nume Zamfirescu Ilie. Acesta era o huidumă de om, înalt și gras, cu o burtă mare ce se revărsa caraghios peste curea. Umbla îmbrăcat în salopetă iar în picioare purta niște sandale enorme. Pe cap avea o șapcă cu cozorocul pătrat pe care o lăsa ușor și neglijent pe ochiul stâng. Avea un timbru subțire și tăios și un vocabular alcătuit numai din înjurături și cuvinte murdare. Se dădea drept om școlit. El era comandantul coloniei de muncă „Columbia” din Cernavodă.

Am văzut aici la Cernavodă scene care nu se pot uita. O parte din cei aduși la muncă, în special cei mai bătrâni, adică cei trecuți de 40 de ani, nu reușeau să se adapteze la noul trai și se îmbolnăveau. Dimineța, după numărătoare, zeci de muribunzi se târau la raportul comandantului, pentru a-l ruga să nu-i scoată la muncă. Zamfirescu se repezea la ei, îi șuta cu stângul, înjurându-i și strigând: „Nu v-am adus eu aici! Voi ați venit! Dacă nu munciți, nu mâncați! La muncă! Voi ați vrut să fiți miniștri, acum la muncă!”. Și urma „spectacolul”: muribunzii se târau pe jos și speriați întorceau capul către cel care-i lovea. Cu ochii holbați cereau îndurare ... păreau niște câini hăituiți.

Și munca trebuia continuată cu muribunzi și invalizi.

Într-o zi m-am îmbolnăvit și eu. În palma stângă mi s-a infectat o bățătură. După două zile, tot brațul era umflat și aveam febră. Mă învinețisem și tremuram ca varga. Când mă lăsau frigurile mă luau căldurile și invers. În cele din urmă, moleșeala și slăbiciunea m-au trântit la pământ. M-am așezat cu capul la umbra roabei și am început să delirez. Toți colegii și prietenii mei munceau de zor, alergând la deal și la vale cu roabele. Munceau și cei din grupul lui Țurcanu. Eu zăceam și în momentele de luciditate mă gândeam că am fost uitat prea repede. Avram Iordan, un amic de-al meu de la Jilava, a venit lângă mine, mi-a controlat pulsul și temperatura și mi-a spus:

- Gheorghe, mă cunoști? Ai temperatură mare. Mă duc să vorbesc cu doctorul Gherman.

Seara, câțiva medici, deținuți și ei la „Columbia”, s-au sfătuit și s-au hotărât să mă opereze. Nu exista ca dezinfectant decât creolina, nu exista bisturiu și nici pansamente. Totuși Gherman, cu care am stat la Văcărești și la Jilava, a făcut un cuțit dintr-o coadă de lingură, la tras pe cureaua, a adus o ladă care a servit drept masă chirurgicală și m-au operat pe viu.

M-au curățat bine, mi-au pus creolină și m-au pansat cu niște cârpe spălate în pripă. Noaptea, după operație, m-am simțit bine, febra mi-a scăzut și am dormit un somn adânc, fără vise. A doua zi n-am putut să lucrez dar întreaga brigadă și-a luat angajamentul să-mi facă norma, eu urmând să le aduc apă. Fericit că scăpasem de moarte am luat o găleată și, cu o singură mână am început să car apă. Nici nu ajungeam bine la butoaiile cu apă și cei de la brigadă începeau să strige:

- Apă, apă ... apă. Tot umblând eu cu găleata când goală, când plină, iată că vine un control să vadă cum merge munca. Inspecția era alcătuită din Albon, directorul adjunct al Canalului, însoțit de câțiva ofițeri și câțiva civili. Mergând ei de la o brigadă la alta, au dat și peste mine.

- Cu tine ce este? zice Albon.

- Am fost operat și nu pot munci. Car apă iar colegii îmi fac norma.

- V-a dat partidul posibilitatea să vă reabilitați și voi chiuliți?! Banditule, chiulăule, derbedeule! Și a început să mă lovească cu cizmele în fluierile picioarelor și cu pumnii în cap.

Am căzut jos și cu lacrimile în ochi încercam să mă apăr ...

- Am fost operat la brațul stâng, uitați-vă ...

- Desfă-l la mână!

Un gardian m-a desfăcut și când au văzut ce rană mare și însângărată aveam, m-au lăsat în pace.

Această canalie care ajunsese director la canalul Dunăre-Marea Neagră fusese croitor la Alba Iulia. Era mic de statură, bine legat și roșcovan, o figură care inspira frică. O bestie. Fusese legionar, se strecurase la socialiști, apoi a trecut la comuniști și a fost numit director. Până într-o zi când a fost și el demascat. Și-a găsit „nașul” care a povestit ce a făcut Albon în timpul rebeliunii și ce făcea acum. A fost anchetat, judecat și condamnat la 15 ani muncă silnică.

La fel s-a întâmplat și cu un comisar de la Iași, un fost legionar, care a devenit anchetator, și care și-a bătut joc de oameni, i-a maltratat în modul cel mai barbar însă n-a trecut mult și și-a primit pedeapsa. A fost condamnat la 25 de ani de muncă silnică. Când a fost adus la Canal și l-au văzut cei care trecuseră prin mâinile lui, au rămas încremeniți. Unul de la Iași, s-a uitat la el și a început să strige:

- Măi băieți, uitați-vă că a venit în rândul nostru și cumătrul Pompy. Mai țineți minte cum ne lega mâinile de picioare, cum ne agăța de un par și ne așeza între două mese cu tălpile în sus și ne bătea cu nuiaua până asuda? Amintiți-vă câți au murit!

- Ce cauți, criminalule, aici? zice un altul și-l plesnește. Toți au început să-i amintească de Iași și de Suceava, lovindu-l cu lopețile în cap. Nu mai știu ce s-a întâmplat cu el. Unii spun că ar fi scăpat, alții că ar fi murit.

În câteva zile m-am însănătoșit și am trecut la roabă. Grea a fost acomodarea, dar cine trecea de ea nu mai avea de ce se teme. Îmi amintesc de o întâmplare care m-a zguduit. În brigada vecină cu noi muncea un profesor, Petrescu. Era de vreo 45-50 de ani, uscățiv, de statură potrivită, întotdeauna crispat și foarte abătut. Din luna aprilie a început să se laude că de la 1 iulie va pleca acasă. Se apropia ziua cea mare și el susținea, cu încăpățănare, același lucru. Fiind dintre cei necondamnați, am început să credem că într-adevăr va pleca acasă, că știe el ce știe și că nu vorbește aiurea. Doar era un om în toată firea, destul de serios și demn de toată încrederea. Pe 1 iulie l-am întrebat:

- Ce faci, domnule profesor? Mai pleci acasă?
- Sigur. Nici nu sosește masa de prânz și eu sunt plecat.

Așa a fost. Pe la ora zece, când soarele ardea cu putere a fugit din cordon și a sărit în Dunăre. A fost împușcat pe loc. Seara, a fost adus în colonie, într-o căruță trasă de deținuți și mascată cu crengi și frunze de brusturi pentru a fi îngropat.

Mergeam desculți, în rânduri de câte cinci, în urma căruței prin praful drumului. Pe stradă, copiii întârziați la școală și oameni liberi se uitau la noi cu nedumerire. Era o seară plăcută de vară cu miresme calde și cu cântec de greieri. În urechi îmi sunt o melodie veche ce se cânta de mult pe vremea tinereții mamei.

„Când ai plecat anul trecut

Cu ochii lung te-am petrecut, de la fereastră”.

Garda înarmată cu puști mitraliere ne escorta. Un soldat dintre cei care ne păzeau, s-a apropiat de un altul și fără să țină seama că-l auzim, îi zice:

- Măi Vasile, ai văzut cum l-a ochit? Din primul foc! Știi că pentru asta pleacă în permisie acasă zece zile? Când o să avem și noi norocul ăsta ...

M-am gândit îngrozit: „Ce noroc?! Asasinatul, mijloc de a obține o permisie, e un noroc!? Cine erau acești

indivizi, fără conștiință, fără suflet? Oameni? Români? Frați de-ai noștri?”

Astăzi, când scriu aceste rânduri, îmi amintesc și de cele povestite de colegul meu Țimpău, muntean sănătos și curat, născut în Obcinele Bucovinei, la Fundu Moldovei. Țimpău, îmi relata din închisoare de la Gherla unde stătuse închis: „- Aici, o dată pe săptămână erau bătuți recalcitranții. Bătaia o aplica un locotenent Istrati, care locuia peste drum de închisoare. Eu și ceilalți din celula mea, neavând nici o treabă, priveam seara printre gratii și urmăream tot ce se petrecea în casa lui Istrati.

Dar cum decurgea bătaia: cel pedepsit, era dezbrăcat la piele, i se puneau un cearceaf ud pe spate, era întins cu fața în jos, un gardian îi puneau o cizmă pe ceafă, altul o cizmă pe picioare și Istrati aplica tacticos 5, 10 sau 15 bastoane, după caz. Loviturile erau rare și foarte puternice pentru că cel care le primea să le simtă din plin. Majoritatea leșinau. În zilele de vârf, Istrati aplica chiar și 100 de lovituri. Atunci vuia toată pușcăria de urletele și zbieretele celor bătuți. Seara, după gratii, noi priveam în casa celui care toată ziua transpirase bătând. Ajuns acasă, se spăla, apoi își lua copiii în brațe, îi mângâia, îi alinta și-i săruta. Era amabil și bun cu soția. Omul, toată ziua își făcuse datoria, meseria de bătăuș. Fără remușcări! Exact ca în povestirile lui Dostoievski”.

Mergeam cu capul în jos gândindu-mă la tot felul de atrocități și barbarii petrecute în penitenciar. Imediat ce am ajuns în colonie și am intrat pe poartă, cei care erau de serviciu au fugit la bucătărie să ne aducă hrana, iar noi am alergat la baraca-dormitor. Mai rău a fost pentru cei care aduceau mortul pentru că au fost obligați să-i sape groapa și să-l înhumeze. Fiind „experți” în săparea pământului, în jumătate de oră Petrescu a fost îngropat, urmând ca după închidere să se întocmească procesul verbal de deces.

În cimitire sunt morminte cu cruci și monumente de marmură, adevărate minuni, dar și morminte cu cruci de lemn,

putrede, strîmbe, cu scrisul indescifrabil. La Petrescu, numai dacă cercetai atent, observai că este vorba de un mormînd proaspăt plasat între buruieni uscate, arse de soarele dogoritor al Dobrogei. Acesta este destinul care și după moarte parcă urmărește omul. Pierderea lui Petrescu ne-a lăsat un mare gol în suflet. Seara, după înmormîntare, a fost o seară de reculegere, de resemnare și de aducere aminte, cu lacrimi de deznădejde. Mi-am amintit de un frumos poem al lui Wordsworth: „Suntem șapte”. Este vorba de răspunsul unei fete de 8 ani. „Suntem șapte: doi sunt la Conway/ doi sunt plecați pe mare/ și o soră și un frate/ dorm în cimitir/ și cu

mine șapte. Eu merg zilnic/ la mormîntul lor/ unde brodez, citesc/ și de multe ori adorm alături de ei”. Și din nou fetița este întrebată: „Si totuși, câți sunteți?” „- Suntem șapte.”

Și noi suntem tot o sută, împreună cu cei morți, o brigadă completă. Suntem totuși o sută.

Mai târziu, când noaptea cu negura-i grea s-a lăsat peste întreaga colonie și peste mormîntul fără cruce al prietenului nostru Petrescu, mie îmi sunau în urechi aceleași versuri:

„Când ai plecat anul trecut

Cu ochii lung te-am petrecut, de la fereastră”...

Botoșanii în evul mediu. Aspecte ale vieții economice(7)

dr. Daniel Botezatu

Și la Botoșani, ca și în alte târguri moldovenești, se constată două aspecte esențiale în ceea ce privește evoluția meșteșugurilor: pe de o parte diferențierea și specializarea tot mai accentuată în interiorul aceluiași meșteșug, pe de altă parte apariția unor meșteșuguri noi, rod al evoluției sociale și economice²³⁶.

Astfel, în domeniul prelucrării metalelor, documentele îi menționează pe „Grigorii lăcătușul”²³⁷ și „Iani lăcătușul”²³⁸, „Ștefan Dârmoi ferar”²³⁹, „Mihai Făgăraș clopotari”²⁴⁰, „Necula căldărariul”²⁴¹, „Marcu tipsărierul jidov”²⁴² etc. În 1832, statisticile botoșănene evidențiază existența a doi meșteri argintari și alămari și a altor doi rotari²⁴³. Tot meșteri fierari pot fi considerați și cei doi falsificatori de monede al căror atelier era amplasat în clopotnița bisericii Sf. Paraschiva²⁴⁴!

Un alt domeniu ilustrat printr-un număr mare de meșteșuguri era cel al prelucrării lemnului și a pietrei, fapt explicabil într-o epocă în care materialele de construcție erau tocmai lemnul și piatra.

O mărturie a profesionalismului acestor meșteri o constituie clădirile din Centrul Vechi al Botoșanilor, multe dintre ele datînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dar și rețeaua subterană de pivnițe, dispuse uneori chiar și pe două etaje²⁴⁵. Este de presupus că măcar o parte din lucrările de construcție ale bisericilor de piatră din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a fost realizată de către meșterii locali.

Documentele vremii îi menționează pe stoleri²⁴⁶, pietrari²⁴⁷, Teslari²⁴⁸, vărari²⁴⁹ și cărămidari²⁵⁰. În 1832 lucrau la Botoșani 32 de meșteri „chetrari”, 21 dulgheri și un stoler, cu toții români²⁵¹. Unii dintre meșteri își constituiseră chiar și breaslă. Astfel, printre „starostii corporațiilor” la 1847 se numărau „Dumitru sin Toader”, la dulgheri și „Iordachi Ciritel” la cărămidari²⁵². Din această categorie de meșteșugari făceau parte și podarii. Activitatea lor la Botoșani este vizibilă documentar după 1832, când noile planuri edilitare prevedeau astuparea „batocurilor” de pe ulițele botoșănene,

construirea a trei poduri și refacerea unui al patrulea, „în drumul ce merge pe unde s-au îndreptat drumul poștei”²⁵³.

Poate cel mai diversificat meșteșug era cel din domeniul prelucrării pieilor. Am menționat deja breslele blănarilor, ciubotarilor și tălpărilor botoșăneni. Bresle bogate, cu mulți dintre membrii săi în rândurile patriciatului urban botoșănean, ctitori și întreținători de biserici²⁵⁴, membrii acestor bresle își rânduiseră în catastife „ponturi” care limitau la maximum interferențele uneia cu cealaltă.

Acestor trei bresle li se adăuga cea a cojocarilor, al cărei meșteșug „era tot atât de trebuitor marilor mase ca și blănăria pentru stările mai de sus”²⁵⁵. *Catagrafia de toți sudiții din târgul Botoșani în 1820* menționează trei cojocari: „Manole Teodosă, moldovan, născut în Botoșani, însurat cu Ileana, fata lui Ionică blănariu din Botoșani”, „Toader Bolboc, moldovan, născut în Moldova” și „Ștefan Salitchi, moldovan, născut la Cernăuți, în Bucovina”²⁵⁶. Potrivit statisticii din 1828, la Botoșani erau 15 cojocari, cu toții români²⁵⁷. La 1847, staroste al breslei cojocarilor botoșăneni era Neculai Vasiliu²⁵⁸. Potrivit tradiției, breasla cojocarilor de aici avea ca praznic pe cel al bisericii Sf. Spiridon²⁵⁹.

Din aceeași tagmă a meșteșugarilor ce prelucrau piei mai făceau parte săhăidăcarii²⁶⁰ (cei care lucrau tolbe de săgeți sau teci de arme), curelarii²⁶¹, dubălarilor sau tăbăcarii²⁶², cizmarilor²⁶³, cavafii²⁶⁴, șelarii²⁶⁵, solonarii²⁶⁶ și condurarii²⁶⁷. Nu mai puțin de 13 meșteșuguri, dacă ar fi să îi adăugăm și pe ișlicari, aveau ca obiect de activitate prelucrarea pieilor!

O altă ocupație economică, bine ilustrată la Botoșani prin varietatea meșteșugurilor din domeniu, era țesutul și prelucrarea țesăturilor. Din această categorie de meșteșuguri făceau parte croitorii, prezenți în număr destul de mare, ocupația lor fiind, desigur, mai veche decât primele atestări documentare²⁶⁸. O vechime mare are și meșteșugul

confecționării hainelor din postav, meșteșug numit și al abageriei. În martie 1777, Onciu Sârbu abăger, împreună cu soția și fiul său luau cu bezmen un loc sterp al bisericii Sf. Paraschiva²⁷⁰. La 15 iunie 1796 semnau ca martori la o tocmeală între doi blănari „Ghenci abăger Hotinceanu”, „Ghenci abăger”, „Petre abăger” și „Ioniță proin staroste”²⁷¹ (probabil de abăgeri, *n.ns.*). În 1832, existau la Botoșani cinci meșteri abagii, cu toții români²⁷². În 1847, abagii nu sunt menționați, probabil ei fiind asimilați în cadrul corporației croitorilor²⁷³. Numărul relativ mic al abagiilor din oraș se explică prin aceea că ei confecționau mai ales haine țărănești, puțin solicitate de către locuitorii târgului. Cât despre locuitorii de la sate, ei se îmbrăcau cu haine confecționate de ei sau de abagerul comunității lor.

Baibaracarii (croitori care lucrau haine umplute cu lână sau cu bumbac)²⁷⁴ erau și ei destul de puțin numeroși, deși hainele făcute de ei puteau fi utilizate de toate categoriile sociale²⁷⁵ iar în evul mediu baibaracele erau hainele de război ale ostașilor moldoveni²⁷⁶. Nici acești meșteșugari nu erau organizați într-o breaslă a lor, fiind probabil asimilați croitorilor sau mindirigiilor²⁷⁷.

Boiangii, cei care vopseau textilele, sunt și ei atestați la Botoșani practicându-și meșteșugul. În 1832 erau înregistrați cinci meșteri boiangii, cu toți români²⁷⁸. În 1847, corporația boiangiilor botoșăneni îl avea ca staroste pe Grigore Cozmulici²⁷⁹. Și mai târziu, la 1860, boiangii făceau parte dintr-o breaslă mixtă, numită *Breasla, mindirigiilor și bărbierilor*, staroste fiind Ion Irimia²⁸⁰. Ca și boiangii, mindirigii (cei care confecționau *mindire*, adică saltele și plăpumi) ilustrează un meșteșug mai nou în peisajul economic moldovenesc. În 1835, cei cinci mindirigii botoșăneni erau armeni²⁸¹. În 1847, staroste al corporațiilor mindirigiilor era Ion Mindirigiu²⁸²; mai târziu. La 1860, mindirigii făceau parte din aceeași breaslă cu boiangii și bărbierii²⁸³, într-o alcătuire cel puțin ciudată.

Un alt gen de meșteșugari care lucrau în industria textilă era reprezentat de pălărieri. Catagrafia sudiților din târgul Botoșani îl amintește, la 1820, pe „Gheorghe Ludcovțchi, leah, născut la Cernăuți, în Bucovina [...], Breasla, e pălărier”²⁸⁴. La 1832, când influența apuseană începuse a înlocui, pe la orașe, ișlicul și cușma cu pălăria, la Botoșani erau 11 pălărieri, toți români. Este drept, numărul lor era mai mic decât cel al cușmarilor, 33, în întregime evrei²⁸⁵. Staroste al pălărierilor botoșăneni, la 1847, era „Iacob Pălărieru”²⁸⁶.

Foarte diverse erau și meșteșugurile din domeniul alimentației. Numărul mare al morilor din ținut făcea ca la Botoșani să fie comercializată făină din belșug²⁸⁷. Ca atare, chiar dacă mulți dintre locuitori își coceau pâinea în gospodăria proprie, sunt menționați și formagiii (brutarii sau pitarii). Această îndeletnicire ca ocupație economică trebuie să fi avut o vechime foarte mare la Botoșani, acolo unde calitatea sa de reședință domnească făcea necesară prezența unor pitari care să aprovizioneze cu pâine proaspătă curtea, cu dregătorii și ostașii săi. Existența dregătoriei de mare pitar în Țara Moldovei este un indiciu al faptului că existau, în toate orașele și reședințele domnești, numeroși pitari asupra căruia se exercita autoritatea dregătorului domnesc²⁸⁸. Breasla formagiilor era constituită deja în 1781, când Enache, „staroste de formagii” din Botoșani era menționat într-un document ca vânzător al unor dughene din Botoșani²⁸⁹. Un izvod din 26 februarie 1825 îl amintește pe „Nicul formagiu”²⁹⁰. Mai târziu, la 1832, cei șapte formagii menționați la Botoșani erau, cu toții, români²⁹¹. Într-o „însămnare de câți fânaragii sânt alcătuiți și de câte fânare sânt așezate pe ulițele din orașul Botoșani”, din 22 octombrie 1833, sunt menționați „Tănasă formagiu”, locuind pe „ulița Liptcanilor” și „Gheorghe formagiu” pe „ulița pliațului târgului vitelor”²⁹². Staroste al corporației formagiilor din Botoșani, la 1847, era Toader Neculau²⁹³. Inventarul

din 1828 al unei brutării botoșănene, aparținând lui „Mihai furmagiu”, așa cum a fost el publicat de Iorga: $\frac{3}{4}$ hambari și 1 covată, câmpiu de trei mâni, 1 gripcă de pâne, 4 site, 1 cot de cuptoriu, 5 lopăți, 2 poslovaci, 1 capac de gura cuptorului, ferești de sticlă bune, 2 ferești mici tij de sticlă, 1 masă de plăcinte, 6 mese înlăuntru și din față, 11 lăiți, 2 culmi de pus panacoadi, 1 trunchi de tăiat carne, 1 broască la ușa din față, 1 cuptor gata sănătos, 1 ladă mare de pus pâne și una veche, 1 sâtă de cernut făină, 1 pat, 1 ladă tij din față, 1 tavă mare de fript. Toate aceste lucruri se vând cu 100 de lei”²⁹⁴.

În număr mare la Botoșani, precum și în celelalte târguri moldovenești, erau casapii, numiți și mesărcii. Înflorirea acestui meșteșug este rodul acțiunii conjugate a doi factori: cirezile mari de vite, care constituiau o sursă permanentă de carne, precum și sporul demografic în creștere continuă în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Se mai adaugă și componența etnică și religioasă compozită a Botoșanilor, așa încât în perioadele de post ale ortodocșilor, consumul de carne era asigurat de către reprezentanții acelor etnii din târg pentru care nu existau interdicții rituale în acest sens.

Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, trunchiurile de meserniță se aflau „în vale, în fața târgului”, unde erau și „băcăliile”, deosebit de Târgul Făinii, care se mutase de vreo 20 de ani „în deal, lângă cimitirul Bisericii Albe”²⁹⁵. În *Catagrafia* sudiților din 1820 apare un „Grigore Berezinschi, leah, născut la Sadagura, în Bucovina [...] Breasla: căsap”²⁹⁶.

La 1832, în Botoșani erau menționați ca având organizare de breaslă „căsapii jidovi”, starostele lor fiind un anume Ițic²⁹⁷. În același an sunt atestați și zece casapi români, aproape jumătate din numărul evreilor cu aceeași ocupație²⁹⁸. Câteva ani mai târziu, la 12 noiembrie 1835, Sfatul orășenesc din Botoșani și „căsapii moldoveni și jidovi din târg Botoșani” semnav un contract, în condițiile în care „nime alții nu s-au arătat a lua

asupra ale căsăpiile din acest târg”. Prin acest contract, casapii se obligau să taie vitele în afara târgului, să aducă la vânzare „numai carne curată și bună, pe la trunchiurile unde vor fi așezați, care trunchiuri vor fi acoperite bine, pentru de a nu să pricinui vreo mârșăvire și putoare”, să vândă „atât carne de vacă, precum și de oaie, cu prețul câte 18 parale oca dreaptă, fără a da lipsă un dram măcar”, să dea „săul verde, ce va ieși de la căsăpiile noastre [...] numai mumgiilor (făclierilor, n. ns.) din acest târg, care vor fi alcătuiți [...]. Contractul, valabil pentru un an de zile, era semnat de „Neculai Troscu, Ștefan Lazăr, Gheorghiță Mitruțchi și Gheorghe Cobâzgan, casap”²⁹⁹.

În acea vreme, prezența scaunelor de căsăpie în chiar mijlocul orașului era un prilej de nemulțumire pentru unii dintre locuitori, din cauza mirosurilor pestilențiale ce tulburau aerul și a bolilor ce se puteau răspândi cu repeziciune. Acest lucru îl face cunoscut, la 19 iunie 1834, în înștiințarea trimisă Departamentului din Lăuntru, doctorul Samurcaș din Botoșani, acesta solicitând împrăștierea târgurilor de meserniță pe laturile târgului, în diferite locuri³⁰⁰.

Tot în rândul meșteșugarilor din domeniul alimentar trebuie socotiți cofetarii³⁰¹, pastramagii³⁰², brânzarii³⁰³, cafegii³⁰⁴, pescarii³⁰⁵ și bucătarii³⁰⁶. Băuturile erau preparate de către rachieri³⁰⁷, berari³⁰⁸ sau brahari³⁰⁹.

Alți meșteșugari care activau în diferite domenii, la Botoșani erau zugravii³¹⁰, butnarii³¹¹, mahalii³¹², săpunarii³¹³, sticlarii³¹⁴, olarii³¹⁵ și străchinarii³¹⁶, trăistarii³¹⁷, mungii sau lumânărarii³¹⁸, bărbierii³¹⁹, lăutarii³²⁰, cepregarii sau ceaprazarii³²¹ etc³²².

Primele decenii ale secolului al XIX-lea prefăteză înlocuirea economiei de breaslă, în care rigorile profesiei se îmbinau cu morala creștină, cu economia de tip industrial, de fabrică, mai deschisă spiritului nou, al epocii, concurenței de piață, dar mai puțin loială vechilor principii

statuate în catastifele de breaslă care slujeau drept repere ale activității acestora.

Trecerea la o nouă etapă în evoluția economică a Botoșanilor este ilustrată de un contract de vânzare-cumpărare a 550 de stâneni de lemn din pădurea Brăești, încheiat la 17/29 iunie 1829 între S.I. Sternfeld și „Prima societate a morilor de aburi din Botoșani, G. Abramovici și Sara Freifeld”³²³. Asemenea armenilor din vremurile mai vechi, evreii ajunseseră în această perioadă și vor continua să fie în Botoșani „un ferment de viață economică”³²⁴.

Conform *Catagrafiei* din 1832, la Botoșani funcționau 40 de „fabrici”³²⁵: una de lumânări, trei de ulei, colțuni, boia, tulpene, pălării, 22 de fabrici ce prelucrau pânzeturi și piei, șase de găitane, opt de mătase, de lână și de săpun, cinci velnițe și 15 fierării³²⁶. Este epoca de maximă intensitate a dezvoltării Botoșanilor. Vechii sale prosperități economice i-au pus capăt construirea liniilor ferate, care lăsau târgul în afara marilor circuite comerciale, dar și încheierea unor convenții comerciale care au lovit decisiv în negoțul de vite, căruia dezvoltarea economică a vechiului târg îi datorase atât de multe³²⁷.

Evoluția economică a Botoșanilor s-a circumscris unor coordonate definitorii, comerțul și meșteșugurile, reperele acestei evoluții modificându-se în funcție de un moment istoric sau altul. Într-o primă etapă, corespunzând secolelor al XIV-lea și al XV-lea, se pun bazele acestei dinamici economice, principalii factori ce au influențat sensul acesteia fiind așezarea geografică, la răscrucerea marilor drumuri de negoț europene, întemeierea statului moldovenesc, stabilirea armenilor în așezarea de aici și acordarea privilegiului de târg, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun.

Urmează o a doua etapă a evoluției economice, căreia îi corespund secolele al XVI-lea și al XVII-lea și prima jumătate al celui de-al XVIII-lea, în care continuă să precumpănească, în ponderea activităților economice desfășurate și a veniturilor

generate de aceste activități, comerțul. Negustorii botoșăneni colindă spațiul românesc și o bună parte a Europei, tranzitând mărfuri de cea mai mare căutare în regiunile pe unde mergeau. Dacă în prima parte a acestei perioade, ponderea cea mai însemnată în acest comerț o aveau negustorii moldoveni și cei armeni, începând de prin secolul al XVII-lea acestora li se alătură negustori greci, și în mai mică măsură, cei turci.

Unii dintre acești negustori investeau surplusul afacerilor lor în bunuri imobiliare, case, dughene și locuri în târg, sate și părți de sate, în timp ce alții practicau o ocupație pe cât de riscantă, pe atât de profitabilă, cămătăria. Și într-un caz și în celălalt se strângeau averi mari și se foloseau aceste oportunități de câștig pentru accederea în rândul unei clase sociale, boierimea, a cărei compoziție

etnică fusese modificată pe măsura accentuării dominației otomane.

O a treia și ultimă etapă de evoluție economică a târgului Botoșani, în limitele perioadei care face subiectul prezentei lucrări, are durata de circa un secol: din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până spre jumătatea veacului următor. Dinamica vieții economice este cu totul altă față de perioadele anterioare, cadența este mult mai rapidă, prefacerile mai numeroase și mai consistente. La această imagine concură și cantitatea de informație documentară, de câteva ori mai mare decât pentru celelalte perioade la un loc.

Este și epoca în care ocupațiile meșteșugărești copleșesc, prin numărul practicanților și veniturile obținute, activitățile comerciale, în condițiile în care breslașii care aveau dughene și vindeau acolo produsele muncii lor erau, înainte de toate, meșteșugari și abia apoi și negustori.

NOTE

²³⁶ *Ibidem*, p. 233.

²³⁷ Vezi și Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 404.

²³⁸ La 29 octombrie 1807 (ASI, Documente, CDII/7).

²³⁹ La 29 mai 1819, un oarecare Iani **lăcătuș** se angaja să îi facă lui Luca, fiul armeanului David Goilav, „patru gratie de fier cu flori, cum i-a plăcê dumisale [...] gratii sadê, petrecute una într-alta” (N. Iorga, *St. și doc.*, vol. VII, p. 146).

²⁴⁰ La 14 iulie 1821 (ASBT, Documente, X/42).

²⁴¹ La 17 aprilie 1814 (*ibidem*).

²⁴² N. Iorga, *op. cit.*, p. 124.

²⁴³ La 1 noiembrie 1760 (ASI, Documente, CCCLX/123).

²⁴⁴ Cf. Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 179-180. Încă din 1716, la Botoșani exista constituită o breaslă armeană, din care făceau parte și **alămarii** (Grigore Goilav, *Statutele breslei tinerilor botoșăneni, eșeni și romașcani*, în revista „Arhiva”, Iași, 1896, vol. VII, p. 639). În secolul al XIX-lea, mahalaua bisericii Sf. Ioan se mai numea și Rotăreni, după **meșteșugul rotăriei**, practicat de locuitorii săi; cf. Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 31, în „Forum cultural”, nr. 4, decembrie 2002 (7). La 20 aprilie 1827 cumpăra un loc în Botoșani „negustorul evreu Leiba sin Lupu **argintar**” din târg (ASBT, Documente, II/63).

²⁴⁵ ASBT, Documente, VII/82.

²⁴⁶ Vezi și Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 31, în „Forum cultural”, nr. 1, martie 2005 (16).

²⁴⁷ La 1 septembrie 1817, Avram **stoler** din Botoșani lua în chirie o casă în târg (ASBT, Documente, X/42). Tot **stoleri** erau „Gheorghe Fridirih, neamț, născut la Bistrița, în Țara Ardealului” și „Petre Sturza, ungur, născut la Solca, în Bucovina, a venit în Moldova la anul 1811”. Același meșteșug îl practica și „Martin Grosul, sas, născut la Brașov, în Ardeal”, menționat ca **dulgher**, spre deosebire de ceilalți doi, semn că exista o diferențiere între meseriile definite prin cei doi termeni (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 84 și 87). De remarcat faptul că tustrei meșterii menționați în această catagrafie a sudiților botoșăneni, la 1820, nu erau români și proveneau din zone geografice în care meșteșugul prelucrării lemnului avea o veche tradiție. Un act din 1 iunie 1815 era semnat de „Dragu, **staroste de dulgheri**” (N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 144).

²⁴⁸ „Jacob Vorotinschi, rus, născut în Botoșani”, (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 86).

²⁴⁹ La 9 mai 1828 este amintit Gheorghe Panaite, **fost staroste de teslari** din Botoșani, reclamat la Mitropolie de către o văduvă din târg pentru că nu mai voia să se cunune cu ea (ASI, Documente, DCXXIX/118).

²⁵⁰ În 1874 era menționată în târg **strada Vărbăriei**; cf. Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 31, în „Forum Cultural”, anul II, nr. 4, decembrie 2002 (7).

²⁵¹ Biserica Pogorârea Sf. Duh-Duminica Mare a fost ridicată în 1838, în locul unei vechi biserici de lemn cu hramul Sf. Vasile, „de către poporeni”, adică locuitori ai mahalalei, în majoritatea lor **cărămidari**, cf. *Ibidem*, p. 22, în „Forum Cultural”, anul III, nr. 1, martie 2003 (8).

²⁵² Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180.

²⁵³ *Ibidem*, p. 233.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 257-260.

²⁵⁵ Conform însemnărilor de pe un pomelnic din 1854, biserica Sf. Nicolae cel sărac din târg s-a aflat în grija **breslelor pescarilor, brânzarilor și ciubotarilor**. În 1906, în biserică exista încă **făclia breslei ciubotarilor**, purtând data 1857 (cf. Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 22, în „Forum cultural”, anul III, nr. 1, martie 2003 <8>).

²⁵⁶ Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 258.

²⁵⁷ Cf. Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 82, 83 și 87. Primul dintre cei trei cojocari, căsătorit cu fiica unui blănar botoșănean, avea și o crâșmă în care negustorea vin și rachiu (*ibidem*, p. 82).

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 180.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 233.

²⁶⁰ Eugenia Greceanu, *op. cit.*, în „Forum cultural”, anul III, nr. 1, martie 2003 (8).

²⁶¹ În 1820 la Botoșani era menționat „Iosăf Suizinschi, leah, născut la Buczacz, în Galiția.[...] Breasla: **curelar și săidăcar**” (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 87).

²⁶² În 1796 intra în breasla ciubotarilor și dădea bărbântă „Panaite sin **Curălar**” (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 537). La 1832, la Botoșani lucrau patru curelari români și unul armean (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180). Pe lista alegătorilor pentru constituirea Eforiei Botoșanilor din anul 1834 figura și Ilie „**staroste de curălar și soponari**” (*ibidem*, p. 220).

²⁶³ Prima mențiune a **dubălarilor** botoșăneni, membri ai breslei tinerilor armeni, este cea din 1716 (Grigore Goilav, *op. cit.*, p. 639). În Botoșani există și astăzi o stradă numită **a Dubălarilor**.

²⁶⁴ Meșteșugul lor era considerat de lux, ei lucrând cizme, ciubote galbene și roșii, conduri, târlici și papuci pentru păturile avute, de aceea li se mai spunea și „**ciubotari subțiri**”, spre deosebire de ciubotarii propriu-ziși, numiți și „**ciubotari groși**” (cf. Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 259-260). În 1820, printre sudiții din Botoșani se număra și „Ștefan Ioan, moldovan, născut la Bozancea, în Bucovina” (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 89). În 1832 numărul meșterilor armeni din breasla cizmarilor botoșăneni precumpănea față de cel al cizmarilor români (29 armeni față de 19 români); cf. *Ibidem*, p. 180. **Staroste al cizmarilor**, la 1847, era Gheorghe Mustea (*ibidem*, p. 233); un Gheorghe Mustea era **breslaș ciubotar** pe la 1798 (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 531).

²⁶⁵ Ei erau cei care lucrau încălțăminte ordinară (Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, vol. III, p. 405). În 1832, la Botoșani era înregistrat un singur cavaf, român (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 179). La 27 noiembrie 1805 și 6 decembrie 1806 este pomenit „Gheorghe **Cavacul**, supus rusesc” (ASI, Documente, CCCLX/170, 171).

²⁶⁶ În 1810 intra în breasla ciubotarilor și dădea cuvenita bărbântă „Pavel **șălariul**” (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 539).

²⁶⁷ La 1832, din **breasla solonarilor** făceau parte opt români și 20 de armeni (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180). Staroste al corporației solonarilor, la 1847, era armeanul Garabet Balin (*ibidem*, p. 233). Despre solonari, opiniile sunt împărțite: se afirmă că erau negustori de pielărie (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 125) sau o categorie de intermediari care prelucrau pielea (*Istoria Românilor*, vol. V, p. 434).

²⁶⁸ La 20 noiembrie 1801, un „Pavăl sîn Pricop **Condurariu** plătea bărbântă breslei ciubotarilor (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 534).

²⁶⁹ Documentele îi consemnează, la 1723, pe Vasile Funar, Pantelii și Chira, **croitori din Botoșani** (N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 121), la 25 mai 1742 pe Zaharia și Constantin **croitori** (*Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II, nr. 1212), ultimul fiind menționat și în 1744 (ASI, Documente, CCCLX/109), 1765 (îl avea ca fiu pe Gligore blănarul; idem, CCCLX/124) și 1766 (idem, CCCLX/115). Breasla croitorilor botoșăneni are o vechime destul de mare, din moment ce încă din 1776 este pomenit Tanase, **staroste de croitori** (idem, CCCLX/130). Periodic, documentele îl consemnează pe acest staroste cu prilejul însărcinărilor oficiale pe care le primește pentru a face hotărnicii de locuri în târg: la 16 iunie 1776 (idem, CDXVII/160), 25 mai 1780 (idem, CDXVI/13), 1783 (ASB, Fond Documente depuse de Tribunalul Botoșani, DCCCV/7), 1784 (idem, DCCCV/8) și 1786 (ASI, Documente, CCCLX/165). În 1832, la Botoșani erau 98 de croitori evrei, spre deosebire de doar trei armeni și 32 de români (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180). În 1847, **corporația croitorilor** îl avea ca staroste pe Dumitrachi Croitoru (*ibidem*, p. 233). Mult mai târziu, în 1891, croitorii se specializaseră: existau 92 de croitori pentru dame și 82 de croitori ce lucrau pentru bărbați (Victor Nădejde, I. Tițu, *Dicționar geografic al județului Botoșani la anul 1895*, București, 1895, p. 48).

²⁷⁰ ASBT, Documente, II/16.

²⁷¹ *Ibidem*, II/36. Se pare, așadar, că acest meșteșug era, totuși, alcătuit în breaslă la Botoșani, în ciuda unor informații contrare (vezi Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 259).

²⁷² Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 179.

²⁷³ *Ibidem*, p. 233.

²⁷⁴ Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 259.

²⁷⁵ *Istoria Românilor*, vol. V, p. 435.

²⁷⁶ Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 276.

²⁷⁷ O singură dată sunt atestați baibaracarii la Botoșani („Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași”, 1926-1927).

²⁷⁸ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 276.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 233.

²⁸⁰ Cf. *Monitorul Oficial al României*, nr.20 din 21 noiembrie 1861, *apud* Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 126.

²⁸¹ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180.

²⁸² *Ibidem*, p. 233.

²⁸³ Cf. *supra*, nota ²⁸¹.

²⁸⁴ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 83.

²⁸⁵ *Ibidem*, p. 180. Totuși, tot la 1832, în rândul „nației nemțești” din mahalaua Calicimii se afla și „Iohanos Lorhi, neamț pălărier supus austrieccesc” (*ibidem*, p. 96).

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 233.

²⁸⁷ În 1832, în târgul Botoșani funcționau doar trei mori (*ibidem*, p. 93), dar numărul lor în satele dimprejur era mult mai mare. Despre Târgul Făinii din Botoșani vezi *supra*, *passim*.

²⁸⁸ Cf. *Dicționar de instituții feudale din Țările Române*, termenul *pitar*, p. 360.

²⁸⁹ ASBT, Documente, II/21.

²⁹⁰ ASB, Fond Documente istorice, CXXV/95.

²⁹¹ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180. Ei formau aceeași breaslă cu pitarii, staroste fiindu-le Tănăsă Ioan (*ibidem*, p. 312). În același an, la Botoșani erau atestați 12 „chitari” evrei (*ibidem*, p. 180).

²⁹² *Ibidem*, p. 263-264.

²⁹³ *Ibidem*, p. 233.

²⁹⁴ N.Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 146-147.

²⁹⁵ Documentul este datat 7250 <1742> mai 3 (*Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II, nr. 514). Vezi și *ibidem*, vol. III, nr. 1404. La Botoșani, *Ulița Cășăpiei* era menționată documentar încă din anul 1794 (Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 31, în „Forum cultural”, anul II, nr. 4, decembrie 2002 [7]).

²⁹⁶ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 87. Un act din 15 februarie 1793 îl menționează pe Neculai fiul lui Vasilache Mesărciu, staroste de la ciocli (ASB, Fond Documente depuse de Tribunalul Botoșani, DCCCXXI/1).

²⁹⁷ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 311.

²⁹⁸ La aceeași vreme, casapii evrei erau în număr de 22 (*ibidem*, p. 179).

²⁹⁹ *Ibidem*, p. 272-273.

³⁰⁰ *Ibidem*, p. 277. O însemnare din 2 septembrie 1834 arată care erau cele 21 de trunchiuri de cășăpie, din acel moment, din Botoșani (*ibidem*, p. 277-278).

³⁰¹ *Catagrafia sudiților din târgul Botoșani* îl amintește, la 1820, pe „Petre Naghi, ungur, născut la Rap, în Țara Ungurească [...] Breasla: cofetariu” (*ibidem*, p. 85).

³⁰² Un singur pastramagiu era la Botoșani, în 1832 (*ibidem*, p. 180).

³⁰³ La 1847, staroste al corporației brânzarilor era „Gheorghe Soltan” (*ibidem*, p. 233).

³⁰⁴ În 1832 exercitau acest meșteșug patru cafegii români și 12 armeni (*ibidem*, p. 179). În 1860, cafegiii armeni formau o singură breaslă cu „posesorii, șufării, brașovenii, bacalii, cârciumarii”, staroste fiindu-le Luca Marcovici (cf. *Monitorul Oficial al Moldovei*, nr. 20, din 21 noiembrie 1860, *apud* Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 126).

³⁰⁵ Constituți în „breasla pascariilor”, ei îl aveau ca staroste, în 1832, pe Iordache Corban (*ibidem*, p. 312). În 1847, în fruntea corporației „păscarilor” se afla starostele Toader Stănceanu (*ibidem*, p. 233).

³⁰⁶ Aceștia se aflau, probabil, la dispoziția elitei locale și lucrau pentru satisfacerea nevoii de ostentație, dar și a gusturilor rafinate ale acesteia. În 1832 erau la Botoșani doi bucătari, ambii români (*ibidem*, p. 179). Cu aproape 40 de ani mai înainte, un „Lupul sin Bucătar” intra în breasla ciubotarilor (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 537). Unul din cei doi bucătari amintiți la 1832, Ion Bucatariu, „ținea o locantă”, în timp ce al doilea, Iosef Gorschi, era consemnat „bucatar la Alecu Ventura” (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 95). Cea mai veche mențiune a unui bucătar botoșănean este însă cea din 23 iunie 1784, consemnându-l pe „Petre, **bucătariul** din Botoșani” (ASBT, Documente, VII/4).

³⁰⁷ Se pare că acest meșteșug era exercitat și de femei, pentru că în *Catastivul* breslei ciubotarilor botoșăneni este amintit, la 18 iunie 1810, „Sămion a Răchiriții” (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 539). Statistica din 1832 arată că la Botoșani funcționau cinci velnițe, iar numărul total de 131 răchieri și cârciumari, care făceau breaslă împreună, ilustrează căutarea de care se bucura - și atunci - acel meșteșug. Dintre acești 131 de rachieri și cârciumari, 79 erau români, doar șase armeni, restul de 46 fiind evrei (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 179). Tot în 1832 exista o breaslă aparte, „a velnicerilor” (*ibidem*, p. 313).

³⁰⁸ La 27 septembrie 1810, un oarecare „Andronic berar” dădea bărbânța, „cu plocon cu tot”, pentru intrarea în brasla ciubotarilor (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 540). În 1820 sunt pomeniți alți doi berari, „Ignat Șulți neamț”, care ținea cu chirie berăria lui Ene berariul, în mahalaua Sf. Gheorghe (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 87). În același

an, o *Catagrafie pentru birnici și alții fără de bir cari se scutesc supt numele unora și altora aice în târg, în 1820*, îl menționează pe polcovnicul Toader Beraru (*ibidem*, p. 79-81). În 1832, berarii formau o breaslă aparte (*ibidem*, p. 311).

³⁰⁹ Ei produceau băutura răcoritoare numită bragă, obținută prin fermentarea meiului sau orzului (cf. Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 364-365). În 1832, braharii erau constituiți într-o breaslă numai a lor (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 311).

³¹⁰ La 1820 era menționat „Enacachi Stamatopulo, italian născut la Triest, în Italia”, locuind în mahalaua Vrăbienilor, fiind de ocupație zugrav (*ibidem*, p. 90). În 1832 erau doi zugravi români, existând și o breaslă a zugravilor (*ibidem*, p. 180 și 312).

³¹¹ Ei confecționau vase de stejar, de mărimi diferite, în care se țineau și transportau vinurile, mierea, rachiul etc. Probabil tot ei făceau diferite articole din lemn de brad, de dimensiuni mai mici: bărbânțe, putini, cofe, donițe etc. (Cf. Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 260). În 1832, la Botoșani, lucrau pe cont propriu cinci meșteri brutari (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 179).

³¹² Erau meșterii care dădeau vasele în pivniță, cercuindu-le la nevoie (Cf. Eugen Pavlescu, *op. cit.*, „Index și slovar”, p. 611); vezi și Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, vol. III, p. 407, unde se arată că meșteșugul mahalilor moldoveni era aidoma celui al butarilor munteni). În 1832, la Botoșani erau doar doi mahali, ambii evrei (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180). Staroste al breslei mahalilor era „polcovnicul Toader” (*ibidem*, p. 312), poate același cu polcovnicul Toader Beraru menționat mai sus (vezi *supra*, nota ³⁰⁸).

³¹³ Un Toader Soponaru este amintit în 1781 (N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 144). Într-un *Perilipsis pentru hârțile bisăricii Sf. Gheorghe* din Botoșani este menționat „părintele Iosaf Soponariu”, care cumpără o casă la 8 iunie 1789 (ASBT, Documente, X/42). În 1832 erau 11 săpunari români și doi armeni. Staroste al breslei săpunarilor era Neculai Beșate (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 180 și 312). În 1834 „curălarii și soponarii” botoșăneni formau o singură breaslă, condusă de starostele Ilie (*ibidem*, p. 220). În sfârșit, *Izvodul pentru alegătorii mădularilor Eforiei orașului Botoșani pe anul 1847* îi consemnează pe „Ioniță Soponaru” și „Tănăsă Soponar” (*ibidem*, p. 232).

³¹⁴ În 1832 lucrau la Botoșani 11 „steclari”, evrei cu toții. Exista, în același an, o breaslă a sticlarilor botoșăneni (*ibidem*, p. 180 și 312).

³¹⁵ Șase olari, cu toții români, sunt menționați în statistica din 1832 (*ibidem*, p. 180).

³¹⁶ Doi străchinari români sunt atestați în 1832 (*ibidem*, p. 180).

³¹⁷ În 1832, la Botoșani lucrau nouă meșteri trăistari, toți fiind evrei (*ibidem*, p. 180). În același an este atestată și breasla trăistarilor botoșăneni (*ibidem*, p. 313).

³¹⁸ Alcătuiau o breaslă, la 1832 (*ibidem*, p. 312).

³¹⁹ Pe lângă ocupația lor de bază, care le dă și numele, meșteșugul bărbierilor avea și o latură medicală, bărbierii având în comunitățile urbane medievale și la începuturile epocii moderne rolul de subchirurghi (cf. Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 263). La Botoșani, documentele îi pomenesc, în 1737, pe Tănase Hagi „bărbierul ot Botoșani” (N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 124), la 8 februarie 1761, pe „Ioniță bărbhierul” (ASI, Documente, CCCLX/120) și la 23 iunie 1784 pe „Necula bărbhierul” (ASBT, Documente, VII/4). În 1832 erau la Botoșani patru bărbieri armeni și doi români; în același an, breasla bărbierilor de aici îl avea ca staroste pe „Năstăsă sin Ursache” (*ibidem*, p. 179 și 311). În 1847, corporația bărbierilor era condusă de „Ion Bărbieriu” (*ibidem*, p. 233).

³²⁰ Alături de bărbieri, fac trecerea de la breslele economice la cele sociale (cf. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 407). În 1832, breasla lăutarilor botoșăneni, cuprinzând lăutari, cobzari, scripcari și un doboșar, în total 13 persoane, îl avea ca staroste pe Ioniță Sărăcuțu cobzarul (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 178). Pentru detalii referitoare la această breaslă vezi *ibidem*, cap „Breasla lăutarilor”, p. 321-327.

³²¹ Confecționau ciucurii de mătase, lână sau bumbac ce împodobeau hainele scumpe, uniforme militare, șeile, frâiele, draperiile, tapițeriile; făceau, de asemenea, galoane cu care se găteau cabanițele purtate de boieri și curteni (vezi și *Istoria Românilor*, vol. V, p. 435). În 1832, cepregarii botoșăneni erau cuprinși într-o breaslă numai a lor (Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 311).

³²² Această prezentare a avut în vedere doar breslele botoșănene cu caracter economic, care fac subiectul acestui articol. Lipsesc aşadar, sau sunt doar circumstanțiale, referirile la breslele cu caracter social (ale mișeiilor și ciocliilor) sau etnic (ale armenilor, evreilor, lipovenilor și chiar țiganilor).

³²³ ASBT, Documente, XV/12.

³²⁴ N. Iorga, *Un oraș românesc: Botoșanii*, p. 11.

³²⁵ Evident, este vorba mai curând de ateliere meșteșugărești de genul manufacturilor, care urmau însă a face trecerea spre producția propriu-zisă de fabrică.

³²⁶ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 92.

³²⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 15.

Radu Greceanu. Am luptat în Est (1)*

Interviu realizat de colonel(r) Dumitru Roman

De trei ori în fața morții

- **Vă propun, domnule Radu Greceanu, să vorbiți despre perioada când ați servit țara sub arme.**

- Am servit țara sub arme, ca ofițer de rezervă, chiar în timpul războiului. În 1938, am absolvit Școala de ofițeri de artilerie de rezervă, de la Craiova, urmată de o perioadă de pregătire la Centrul de artilerie de la Dadilov (în prezent, Mihai Bravu) și am fost concentrat pe zonă. În 1942, eram la Arad când am fost anunțat că voi pleca în Crimeea, pentru completarea efectivelor Regimentului 10 Artilerie „Franța”, care avea garnizoana în Brăila. I se spunea „Franța” pentru că avea în dotare tunuri franceze de 110, cumpărate în primul Război Mondial. Cu tunurile acelea am făcut campania în est. N-am ajuns niciodată la Brăila, în cazarma regimentului. De la București, unde ne-am oprit câteva ore, am plecat, cu trenul, direct la Odesa.

R. Greceanu – 1935. Student la Iași

- Aici am stat vreo zece zile degeaba, așteptând avioanele de vânătoare germane

care urmau să le însoțească pe cele de transport spre punctul de destinație. Nu știu din ce motive, nemții n-au mai venit. Cred că îți făcuseră o idee despre Crimeea, că n-o să mai reziste multă vreme. În cele din urmă s-a hotărât să mergem neprotejați. Ca să evite inamicul, avioanele de transport au zburat la „rasul” Mării Negre. Atunci am văzut și eu de ce i se spune „Neagră”. Apa părea neagră ca smoala. Am aterizat la Djankoi, de unde am plecat cu căruțele și niște mașini în raionul de dispunere. Când am ajuns acolo, situația în toată Crimeea era critică. Începuse evacuarea în partea de sud.

R. Greceanu – 1948. Întoarcerea din Gulag

- Era nevoie probabil de trupe de acoperire, pentru a permite evacuarea. În Crimeea, rușii puteau ajunge pe la nord, prin Perekop, și prin Caucaz, prin peninsula Kerçi. Mi-aduc aminte, că într-o discuție cu generalul Vasiliu Rășcanu, comandantul efectivelor românești – pe care l-am cunoscut foarte bine, fiind coleg cu nepotul lui, sublocotenentul Ion Vasiliu – acesta ne-a spus că nu vede cum vom ieși din încercuire. Doar prin partea de nord s-ar putea, dar ar trebui să se întâmple o minune. Trupele din nord, printre care și

regimentul nostru, au rămas pe poziție la Perekop, fiind „dopul” care urma să astupe gaura de intrare a sovieticilor.

- **Ce misiuni ați primit aici?**

- Misiunea Regimentului 10 Artilerie era să sprijine unitățile de infanterie și să nu permită pătrunderea trupelor sovietice. Nemții aveau ordin să supravegheze podul de la Perekop și, la nevoie, să-l bombardeze cu aviația. Era criză de muniție. Bateriile aveau obuzele repartizate pe zile. Nu aveam voie să tragem cu tunurile fără aprobare. În aceste condiții n-am rezistat prea mult. Am fost ruși, pur și simplu, în două. Atunci s-a decis: ne retragem! În timpul retragerii, avioanele rusești ne-au bombardat continuu. Se trăgea în coloana noastră și cu artileria. Eu eram la tunul 3, în față se deplasa echipajul tunului 2. La un moment da, un obuz de artilerie a căzut drept pe tunul 2. Tot echipajul a fost făcut praf. Chiar în fața mea! Am fost, prima oară în fața morții! În câteva minute, ne-am pomenit cu sovieticii în spatele nostru. N-am mai avut ce face și ne-am predat cu toții. Eu am ridicat mâinile sus. Țineam încă pistolul în mână dreaptă, când un rus s-a îndreptat spre mine și, văzându-mi ceasul la mână stângă, s-a repezit și mi l-a luat. În tâmpenia rusului, puteam să-l împușc. Dar m-am gândit: ce fac dacă-l împușc? Nu fac nimic, pentru că mă împușcă și pe mine. Nu știu care este datoria supremă în asemenea momente, dar eu asta am făcut. Atunci am fost a doua oară în fața morții. Mi-a rămas întipărit în minte toată viața acest moment.

- **Ce marcă avea ceasul?**

- Tissot, un ceas foarte bun. Îl cumpărasem chiar înainte să plec pe front. M-am gândit că o să am nevoie de el. Dar în momentul acela nu mai valora doi bani pentru mine. Am fost încolonați și mânați spre podul de la Perekop, pe care îl păzisem atâta vreme ca să nu treacă rușii pe el. Am traversat podul, fără să știu, că peste puțin timp voi fi din nou la un pas de moarte. Mergeam în coloană, când mă pomenesc cu un rus că vine la mine și îmi face semn să-mi scot cizmele, „Davai! ...”

Eu am făcut din cap: „Niet!” Brusc, îl văd că pune mâna pe pistol. Atunci un soldat din spatele meu mi-a strigat: „Domnule sublocotenent, dați-i cizmele, că vă împușcă! A mai împușcat doi în spatele coloanei”. M-am așezat jos și m-am descălțat. Erau niște cizme din piele, făcute pe comandă, la vestitul Filipescu, cel mai bun cizmar din București. Le purtasem pe zonă și pe front. Îmi venau foarte bine. Am rămas doar în ciorapi și am mers desculț, pe jos, vreun kilometru și ceva. Îmi ācusem picioarele praf. Un soldat român, Dumnezeu să-l aibă în pază, a venit și mi-a spus: „Domnule sublocotenent, uitați, vă dau bocancii mei!” Și mi-a dat bocancii lui. Un mare sacrificiu. Nu știu cum îl chema și n-am putut să-l răsplătesc vreodată pentru gestul lui. Până am ajuns la primul lagăr, cred că am făcut vreo 140 de kilometru pe jos. Santinelele ne mânau ca pe niște animale. Din când în când, auzeam înapoia noastră împușcături. Cine nu mai putea să meargă și rămânea în urmă era împușcat. Rușii nu stăteau la discuție.

Calvar de prizonier la sovietici

Noaptea dormeam pe câmp, pe șosea. Ne înveleam cu mantalele. Dar tot ne cuprindea frigul. Într-o noapte, mi-aduc aminte, s-a pripășit, lângă mine și sublocotenentul Ion Vasiliu, un cățel. L-am pus între noi să ne încălzească. Îl trăgeam când unul, când altul ... La Melitopol ne-au băgat în niște vagoane de tren mizerabile. Nu știu câți eram într-un vagon, dar în orice caz nu puteam să stăm toți așezați. Făceam cu rândul. După o vreme cei de jos se ridicau și se așezau alții. Mergeam în neștire. Hrana era foarte proastă. Nu ne dădeau decât pește sărat și apă, extrem de puțină. Vagonul avea o gaură în podea, unde se ducea fiecare și-și făcea nevoile. Am ajuns în lagărul de la Mihailovka, un lagăr intermediar de triere. După atâtea zile de marș, am făcut o baie. N-am stat mult aici, căci s-a declarat dizenterie și tifos. Atunci au evacuat lagărul și ne-au transportat, în vagoane de marfă, spre Arhanghelsk. Am mers vreo zece zile, în

condițiile în care cu cât înaintam spre nord, cu atât se făcea mai frig și apărea înghețul. Mâncarea cu pește sărat ne omora. Când am ajuns la capăt, la Greazovăț, cred că slăbisem cinci kilograme cel puțin. Aici era un fost castel nobiliar, unde ne-au băgat pe toți. Eram sub Cercul Polar. Spre norocul nostru, am avut parte de o climă relativ blândă. A fost singurul lagăr unde ne-am bucurat de câteva luni de respiro, în sensul că s-au îngrijit oarecum de cei mai bolnavi. Am avut o doctoriță care se interesa cât de cât de starea noastră. Nu eram puși la muncă, decât la lucrările de gospodărire strict necesare. Dar, din punct de vedere al moralului, consider că a fost perioada cea mai fericită de prizonierat. Aveam chiar și o bibliotecă.

- **Ce cărți se găseau?**

- Cele mai multe, în limba rusă. Era biblioteca fostului proprietar, cu cărți legate în piele, elegante. M-am uitat prin ele; n-am găsit nimic în limbi accesibile. În perioada asta s-a făcut o triere a prizonierilor. Ofițerii au fost separați de trupă și duși în alte părți. Eu și alți camarazi am ajuns la Gorki. Aici a început tragedia. De curând am citit o carte a lui Mihai Pelin – *Italiani, vă ordon treceți Prutul!* – unde am găsit o descriere a condițiilor din lagărul de la Oranki făcută de un italian.

- **Pe care ați perceput-o și dumneavoastră la fel?**

- Bineînțeles. Dar să vă spun ce-a fost cu mine, în fond contează ce-am simțit eu. În zona Gorki erau două lagăre: Oranki și Mănăstârka. Primul era format din buncăre, sub pământ, în care erau înghesuiți câte o sută de prizonieri: finlandezi, italieni, unguri, români și nemți (cei mai numeroși). Stăteam în buncăre separate. Al doilea lagăr era cam la doi kilometri, într-o mănăstire, cu o biserică faimoasă, cu picturi vechi între care, mi-aduc aminte, era o imagine a lui Hristos, chiar pe zidul din față, ciuruită de gloanțe. Se făceau permutări de prizonieri. Era o metodă la care rușii recurgeau des, ca să nu dea posibilitatea prizonierilor să se

împrietenească și să pună la cale evadări sau alte acțiuni. În momentul în care simțeau că s-au stabilit relații de încredere între prizonieri, recurgeau la metoda mutărilor de la Oranki la Mănăstârka și invers.

- **Erau condiții mai grele la Mănăstârka?**

- Da, eram mai înghesuiți în biserică, unde erau trei rânduri de priciuri montate pe pereți. Ne mișcam mult mai greu.

- **La ce munci erau obligați prizonierii?**

- Regimul era munca la pădure. Plecam dimineața, la ora 07.00 și pe la 13.00-14.00 ne întorceam frânți de oboseală, înghețați. În timpul prânzului și seara aveam liber. Cam 90% dintre prizonieri lucrau la pădure, aflată la circa 7 km. Finlandezii tăiau copacii, iar românii îi cărau, în primele luni de la sosire, cu spatele și, apoi, cu săniile. La o sanie, care era destul de mare, trăgeau trei perechi de oameni. Zilnic, făceam, dus-întors, vreo 14 km. Fie ninsoare, fie viscol, nu conta. Am cărat trunchiuri de copac și la -35 de grade și chiar la -40 de grade Celsius. Mi-aduc aminte că, în două rânduri, doctorița lagărului a ieșit în fața porții și a interzis soldaților să ne ducă la lucru. Dar la -30 de grade trăgeai la sanie, fără discuție. Cădeai, ceilalți camarazi te luau, te puneau pe bușteni și te cărau în lagăr. Era o solidaritate umană extraordinară, cum nu mi-a fost dat să văd în nici o altă împrejurare. Ne prindea, câteodată, o așa-zisă „purga”, o furtună de zăpadă, de care nu aveai cum să te adăpostești; știu că au murit doi prizonieri pe drum. Și eu am căzut la un transport și i-am spus camaradului de lângă mine: „Lasă-mă aici, că nu mai pot!” Dar nu m-a lăsat! Băieții m-au urcat pe bușteni și m-au dus în lagăr. A fost, într-adevăr, un gest de neuitat.

- **Un exercițiu de camaraderie extraordinar.**

- Așa este. Altă muncă era la bucătărie, la spălătorie și la frizerie. De regulă, aici ajungeau cei care se puseseră bine cu comenduirea lagărului, adică erau

pe lista Diviziei „Horia, Cloșca și Crișan”. De frica păduchilor, a tifosului, cam la 10-12 zile ne băgau la baie. Acest lucru a împiedicat să murim ca muștele. Au fost lagăre care s-au desființat din cauza tifosului. Apoi erau ploșnițele, de care nu scăpai cu nici un chip. Eu găsisem o metodă, îi spuneam „submarinul”, ca să scap de ploșnițe: îmi înfășuram tot corpul în cearșaf și îmi lăsam o gaură ca să pot respira.

- În afara muncilor amintite, mai erau două foarte invidiate: aducerea alimentelor de la gară și dezgropatul cartofilor. Întâi și întâi, drumul până la gară era mai scurt decât la pădure, apoi, alimentele erau mai ușoare. Mi-aduc aminte că atunci când ne duceam și ne întorceam de la gară eram păziți de un număr mare de soldați înarmați. Le era frică să nu ne atace localnicii, care, bieții de ei, nu aveau ce mânca. La scosul cartofilor ne duceam cu răngile și scormoneam în pământul înghețat. Uneori reușeam să furăm câțiva cartofi degerați, pe care îi aduceam în lagăr și-i puneam la copt pe coșul buncărului. Pentru acești cartofi degerați credeam că ne-a pus Dumnezeu mâna în cap atunci când eram repartizați la scosul cartofilor.

Mâncarea era mizerabilă. Mai ales din punct de vedere al vitaminelor. Dimineața, ne dădeau un ceai cu o porție de pâine și o bucățică de margarină. La prânz – un ciubăr cu un lichid, acolo, amestecat cu mei sau cu conserve americane. La un ciubăr puneau o cutie – două de conserve, pe care scria în rusește, „svinaia tusonka” (carne de porc). Seara: pâine (o pâine

mizerabilă), margarină și iar ceai. La un moment dat, din cauza hranei proaste, n-am mai putut ieși la muncă. Orbisem. În special, lipsa de vitamina A îți provoacă orbire și debilizare generală. Pe cei care erau complet slăbiți îi puneau la așa-zisa „ukreplenie”, fortificare. Am fost trimis la doctorița Astafieva, care m-a primit la infirmeria lagărului. M-a dezbrăcat, a tras de pielea abdomenului, care nu mai adera la mușchi și a spus: „Trece la ukreplenie!” Am stat acolo vreo două săptămâni.

- **Cu ce v-ați fortificat?**

- Cu morcovi și cu hrană ceva mai bună.

- **Care erau relațiile între prizonieri?**

- Eram separați pe nații. Între noi puteam vorbi orice. După masă aveam voie să ne plimbăm pe aleile lagărului și să citim. Nemții veniseră cu cărți. Le împrumutau contra mâncare. Românii nu aveau nimic. Preoții aveau biblii; unii își făceau țigări din foile lor. În lagăr am reușit să recitesc *Pe aripile vântului*, seara, la lumina opaițului, împrumutată de la un neamț.

- **Aveați dreptul la corespondență?**

- Teoretic, da! Dar eram condiționați: să te porți bine!

- **Ce însemna acest „să te porți bine”?**

- Să nu faci propagandă antisovietică. Din acest motiv, pe mine m-au băgat la carceră. După două zile, m-au scos pe targă.

* Printre numeroasele episoade din istoria mai recentă rememorate în revista noastră marcăm în acest număr, cu acordul interviuatului, secvențe ale celui de-al doilea război mondial și al urmărilor sale imediate, povestite de Radu Greceanu într-un interviu acordat colonelului(r) Dumitru Roman, în *Viața militară*., nr. 4(14), 2007. R. Greceanu este membru al unei cunoscute familii boierești din Moldova, atestată încă de la începutul sec. al XVIII-lea, familie care are puternice filiații în partea de nord a Moldovei (v. Radu Sc. Greceanu, *Familia Greceanu în Moldova-Considerații genealogice*, în *Arhiva genealogică*, IV(IX), nr. 3-4, 1997 și un documentat text în Eugen D. Neculau, *Sate pe Jijia de Sus*, Iași, 2005, capitol referitor la familia Greceanu din jud. Botoșani, p. 143-160), înrundindu-se și cu puternice familii boierești locale cu rezonanță în istoria națională, Balș, Cananău Ciolac, Vârnăv. Printre acestea și două familii domnitoare: Calimah și Ghica. Menționăm că familia a deținut numeroase proprietăți în județul Botoșani: Constantin, din generația a doua(n. 1730) a avut dugheni la Iași și Botoșani, Neculai (n. 1776) case la Bârlad și Botoșani, Gheorghe(n.1805) căsătorit cu Anastasia Balș sunt ctitori la Mănăstirea Cozancea, Scarlat(n. 1826) fost comis, postelnic și prefect al jud. Dorohoi, a avut moșie la

Tăutești. Moșia Tăutești (cu Simionești) de pe Jijia a intrat în posesia agăi Gheorghe Greceanu (generația I), prin căsătoria cu Anastasia Balș, stăpânind și moșiile Ionășeni, Rogojeni, Călugăreni. Unii membri ai familiei s-au născut la Botoșani, ca Maria, medic chirurg la Tg. Frumos, apoi la Spiridonia din Iași (n. 1874) și Scarlat, inginer cu studii la București, Viena, St. Nazaire (n. 1875). Un membru al familiei, Constantin (n. 1836) este îngropat la biserica *Sf. Nicolae cel Sărac* din Botoșani. Menționăm că la timpul lor, Grecenii au fost cu toții unioniști, unii jucând un rol important în revoluția de la 1848, mulți au studiat în străinătate, făcând parte din elita profesională a țării. Au fost militari, ingineri, diplomați, profesori, magistrați, politicieni, etc. Comisul Scarlat Greceanu a urmat liceul și facultatea de medicină la Berlin. În 1850 făcea parte dintre judecătorii Tribunalului din Botoșani. Fiul acestuia, Ion Emil Greceanu (n. 1859) era în 1884 *comersant* în Botoșani.

Radu Greceanu, cel intervievat de colonelul D. Roman a fost istoric-arhivist. Strănepot al scriitorului Ion Ghica, din familia Grecenilor moldoveni s-a născut în anul 1915 în București. În 1942 a fost mobilizat ca ofițer de rezervă, cu gradul de sublocotenent și repartizat la Regimentul 10 Artilerie Brăila, cu care a participat la luptele din Crimeea. După căderea, în toamna anului 1944 în prizonierat, cu tot regimentul, până în mai 1948 a trecut prin calvarul Gulagului. La 94 de ani, este printre puținii supraviețuitori ai lagărelor sovietice și mărturiile acestora sunt de o vitală importanță pentru prezent și generațiile viitoare.

Menționăm în mod special că cea care îi este soție, dr. Eugenia Greceanu, arhitect specialist în restaurarea și protecția monumentelor istorice, a studiat puținele vestigii arhitecturale botoșănene și a scris excepționalul studiu privind *Ansamblul urban medieval Botoșani – Botoșanii care s-au dus* (în acest număr prezentăm și o scurtă recenzie de Anda-Lucia Spănu), ca o datorie a Grecenilor față de memoria unui neam cu puternice prezențe în istoria nordului moldav. (Menționăm că în finalul interviului, în *P.S. Sindrofii aniversare. Reflexul foamei*, d-na Eugenia Greceanu creionează câteva portrete ale camarazilor din prizonierat ai soțului său) (n.n.-Octavian Liviu Șovan).

PATRIMONIUL IMOBIL

Ansamblul urban medieval Botoșani (31)

dr. Eugenia Greceanu

ARHITECTURA DE FORME NAȚIONALE

În ambianța de eclectism clasicizant a Botoșanilor, câteva exemplare, puține la număr dar cu atât mai

primul rând casa farmacistului Vasiliu (str. Kogălniceanu nr. 31), menționată cu acest nume în planul Emilian, construită ca atare înainte de 1872 (fig. 148).

Fig. 148. Casa Vasiliu din str. Kogălniceanu nr. 31. Foto O.L.Șovan

Fig. 149. Casa dr. Vrabie din Bulevardul Eminescu nr. 71. Detaliu

interesante, reflectă căutările dinaintea de primul război mondial pentru crearea unei arhitecturi de forme naționale. Cităm în

Modenatura policromă caracteristică pentru intervalul 1860-1870 este folosită în maniera paramentului muntenesc din secolul al XVI-lea, în timp

ce pinioanele traforate preiau modele din arhitectura populară de la sfârșitul veacului al XIX-lea.

Fig. 150A. Casa dr. Capșa din Bulevardul Eminescu nr. 72

Prelucrări similare, fără utilizarea policromiei, apar la casa doctorului Vrabie

din bd. Eminescu nr. 71 (fig. 149) și la casa doctorului Capșa din bd. Eminescu nr. 72 (fig. 150A,B), ambele construite în intervalul 1890-1900.

Fig. 150B. Casa dr. Capșa din Bulevardul Eminescu nr. 72. Detaliu

ARHITECTURA SECESSION

Limitată în cele mai multe cazuri doar la detalii de tâmplărie sau la decorații interioare, arhitectura Secession (Art nouveau, Jugendstil) este reprezentată în Botoșani prin două exemplare, dintre care unul de valoare internațională: așezământul Sofian din str. I.C. Brătianu nr. 59 (fig. 81A,B).

Fig. 81A. Fundația Sofian din str. I.C. Brătianu nr. 59

Construită inițial ca locuință, clădirea a fost vândută înainte de finisare și a primit funcția de azil de bătrâni prin achiziționarea de către fundația Sofian, întemeiată de filantropul Nicolae Sofian (1812-1900), ultimul descendent al unei familii de origine greacă, stabilită în Botoșani cel mai târziu în veacul al XVIII-lea.

„Casa Sofian” – cum este impropriu denumit localul – constituie un

Fig. 81B. Fundația Sofian în 2008. Detaliu.
Foto O.L.Șovan

unicat prin vigoarea și claritatea compoziției arhitecturale, căreia i se subordonează o excepțională bogăție decorativă a modenaturii, tâmplăriei, ferneriei și stucaturilor. În folosința sa actuală – cămin de copii în 1976 – clădirea s-a păstrat fără denaturări; nu același lucru s-a întâmplat însă cu parcul pe care localnicii și-l amintesc tot atât de frumos ca și casa.

Fig. 151. Casa Sillion din str. I.C. Brătianu nr. 8

Un al doilea exemplar de arhitectură Secession, remarcabil prin fantezia tratării volumelor, este casa Sillion din str. I.C. Brătianu nr. 18 (fig. 151), construită înainte de 1914. Folosită impropriu timp îndelungat, clădirea a fost și ea recent reparată și a primit destinația de imobil administrativ, ceea ce îi poate asigura trăinicia.

EDIFICIILE PUBLICE

Primăria orașului funcționa la începutul veacului al XIX-lea în case închiriate, printre care s-a numărat, pentru scurt timp, și casa Bolfosu. În 1851, domnitorul Grigore Alexandru Ghica,

Fig. 93. Casa Codrescu – Bașotă (primăria veche). Imagine din Al. Antoniu, *Albumul general al României*, București, 1893

născut în Botoșani, a cumpărat casa Codrescu și a dăruit-o orașului, „din îndemnul aceiași dorințe de a vedea înmulțirea așezămintelor publice, nu mai puțin și a simțirii care ne trage gândirea către acel oraș unde au fost leagănul prunciei noastre...”. Vechea casă, cu arhitectură specifică marilor conace boierești, a fost adaptată programului de primărie, primind și o decorație exterioară romantică (rezalituri de colț cu secțiune poligonală, friză cu arcaturi lombarde etc.) care nu a afectat structura originală (fig. 93). În schimb, refacerea din 1906-1914, condusă de constructorii italieni Gambara și Vignali, a modificat radical distribuția golurilor, forma învelitorii și chiar

dispoziția arcadelor de la parter, înlăturând în întregime caracterul de locuință „boierească” medievală (fig. 94). În forma actuală, primăria orașului este un foarte

Fig. 94. Actuala primărie a municipiului, care ar putea păstra părți din vechea primărie

bun exemplar de arhitectură eclectică folosită pentru un program administrativ și contribuie – prin echilibrul senin al

Fig. 123. Noul sediu politico – administrativ (autor arh. Gh. Porumbescu) și primăria orașului

formelor sale – la reliefarea barocului modern al primăriei județului, construcție interesantă în încercarea de transpunere în beton a arhitecturii lemnului, la o scară ce

nu mai are nimic comun cu această din urmă arhitectură (fig. 123).

Fig. 120. Școala Marchian, prima școală primară de stat, localul amenajat în 1860 prin donația arhiereului Marchian Folescu. Dărmată în anii '50. Foto Al. Antoniu, *Albumul general al României*, București, 1893

Prima școală publică, desprinsă de incintele bisericilor, a fost construită în jurul anului 1860 din donația arhiereului Marchian Folescu, în arhitectura romantică ce a predominat la edificiile publice ridicate în acea epocă (fig. 120).

Fig. 152. Spitalul vechi (Mavromati). Reproducere din *Albumul general al României*

Școala se afla pe strada Marchian, în apropierea intersecției cu str. Cuza Vodă și a fost dărmată după cel de-al doilea război mondial, invocându-se ușoare avarii ce puteau fi ușor remediate. De asemenea, a fost dărmătat spitalul Mavromati, construit în 1838, și mărit ulterior, probabil în perioada 1850-1860, judecând după arhitectura exterioară de factură romantică (fig. 152).

Botoșanii păstrează încă în perfectă stare de conservare patru școli executate către 1890, după un „proiect tip” al epocii,

reprodus cu foarte discrete variații de modenatură (bd. Eminescu 30, fig. 153), str. I.C. Brătianu nr. 38, str. Nicolae Grigorescu (fig. 154 și str. Gh. Doja, (fig.155).

Fig. 153. Școala primară nr. 1 din Bulevardul Eminescu nr. 30. Vedere din 1893 – reproducere din *Albumul general al României*

Fig. 154. Școala primară nr. 2 din str. N. Grigorescu în 1893. Reproducere din *Albumul general al României*

Fig. 155. Școala primară nr. 3 din str. Gh. Doja (intersecția cu str. T. Vladimirescu). Vedere din 1893 din *Albumul general al României*

Eclectismul clasicizant cu nuanțe de baroc al arhitecturii acestui grup se regăsește – în materie de program școlar și cu proporții tot atât de temperate – la școala românească din str. Ștefan Luchian

nr. 17 (fig.156). În cu totul alt spirit, deosebit atât prin amploarea proporțiilor, cât și prin orientarea netă către clasicismul francez de veac XVII, a fost realizat liceul Laurian, construit în 1885 (fig. 157A). Clădirea incendiată în 1917, a fost reparată, între 1922-1923, cu adăugarea unui etaj și modificarea formelor învelitorii (fig. 157B).

Fig. 156. Școala românească din str. Ștefan Luchian nr. 17

Rigidizată și simplificată, arhitectura liceului Laurian demonstrează totuși posibilitatea eclectismului de a exprima conținutul de idei al unei epoci, construcția fiind o expresie a afirmării intelectualității botoșănene, pe deplin constituită și conștientă de valoarea sa, la sfârșitul veacului al XIX-lea.

Fig. 157A. Liceul Laurian în situația din 1893 - reproducere din *Albumul general al României*

Arhitectura vechilor școli românești din Botoșani s-a orientat către Occident – indiferent de varietatea modelelor alese -, fapt care corespunde cu interesul general pentru cultura apuseană manifestat de societatea românească din veacul al XIX-lea. Tot atât de interesantă sub aspectul selecției vocabularului arhitectural în funcție de semnificații simbolice, ne apare căutarea unei

Fig. 157B. Liceul Laurian. Fațada laterală în situația actuală

arhitecturi de forme naționale în proiectul reprodus identic la cele două școli izraelite din str. Izvoarelor nr. 2 (fig. 158) și Ștefan Luchian nr. 38 (fig. 159), construite în jurul anului 1870: arhitectura lor afirmă apartenența locală a comunității evreiești, care a cunoscut o explozie demografică în veacul al XIX-lea, dar ale cărei prime nuclee în Botoșani sunt consemnate documentar în veacul al XVII-lea.

Fig. 158. Școala izraelită din str. Izvoarelor nr. 2

Fig. 159. Școala izraelită din str. Ștefan Luchian nr. 38

Nu cunoaștem vechea arhitectură a tribunalului, construit înainte de 1898; forma actuală (fig. 160) se datorează transformărilor efectuate între 1906-1914

sub conducerea constructorilor Gambara și Vignali, care s-au orientat în acest caz către un eclectism puternic influențat de arhitectura de forme naționale.

Fig. 160. Tribunalul. Forma actuală, restaurată.
Foto O.L. Șovan

Fig. 162. Hala de pește

Fig. 163. Hala de carne. Foto O.L.Șovan (2008)

Edificiile publice realizate între 1900-1914 au demonstrat deplina împământenire a eclectismului în arhitectura orașului, începând cu cele două hale construite în Târgul vechi, (fig. 162,163) pentru a culmina cu monumentala clădire a prefecturii – azi Muzeul Județean – construită între 1906-1914 în formele

opulente ale eclectismului de școală franceză (fig. 125). Cel mai elocvent

Fig. 125. Vechea prefectură, azi Muzeul Județean de Istorie. Grilajul de fier forjat, care delimita o curte de onoare a imobilului, a fost distrus în campania de înlăturare a împrejuririlor, socotite elemente de stimulare a instinctului de proprietate (carte poștală)

Fig. 121. Teatrul Național "Eminescu", în forma inițială

manifest al acestui curent – implicit al ariei de cultură pe care o reprezenta – a fost clădirea Teatrului Național, ridicată între 1908-1914 (fig.121), care concura sub aspectul decorației și al proporțiilor cu clădirea înrudită a Teatrului Național din Iași. Astăzi Teatrul din Botoșani nu mai oferă un termen de comparație cu renumitul lăcaș de cultură al Iașilor: împărtășind soarta celor mai vechi edificii publice ale orașului – școala Marchian și spitalul Mavromati – Teatrul Național a fost transformat după război, între 1956-1958, în forme care au anihilat vechea compoziție.

Coșula lui Mateiaș și Iorga (2)

Dumitru Agachi

Din simpla enumerare cronologică, **1904, 1908, 1924, rezultă că istoricul a revenit periodic la Coșula**, motivat de consecvența necesară cercetătorului monumentelor sub toate aspectele, de la bibliotecile cu incunabule la inscripții, pictură, arhitectură și împrejurimi. „Nici de astă dată (în 1924, n.n. D.A.), drumul d-sale n'a fost mai puțin norocos.

În biblioteca bisericii a găsit 5 volume mari de manuscrise pe care le-a luat pentru Academie.” Pe lângă cele luate, Tiberiu Crudu enumera o altă serie de 17 cărți „ce au o valoare incontestabilă”, din context rezultând că numărul cărților „de câte două-trei sute de ani” existente la acea dată în biserică a fost mult mai mare (Tiberiu Crudu, op. cit. la pag. 33 sunt prezentate cele 17 cărți, dintre care pentru 16 sunt specificate denumirea, locul și anul apariției, încât articolul se constituie într-o mărturie de o excepțională importanță științifică). Însuși autorul notează: „Mulțimea atâtor cărți cu conținut atât de variat denotă că odinioară, în jurul mănăstirii Coșula, era un cler cu o cultură înaltă și aleasă.” Iar mulțimea comorilor de artă inventariate continuă: „În vestmântăria bisericii s’au găsit odoare vechi – din care

unile din epoca lui Petru Rareș (s.n., D. A.) – mijlocul veacului al 16-lea.” (Tiberiu Crudu a descris pe larg și a făcut asocierile și contextualizările necesare cu privire la importanța inventarului artistic descoperit).

Iorga este cel care sesizează sub repictările în ulei, neinspirate, de la sfârșitul sec al XIX – lea, autentica frescă a edificiului. „Coșcovind pereții (în sensul că existau de pe atunci zone unde pictura în ulei se desprinsese, n. n., D. A.) din lăuntrul bisericii s’a dat, de suptul picturii de azi, de pictura veche cu fond de aur viu și sfinții a fresco.” Cercetarea amănunțită a lui Iorga conduce la o altă revelație: „În podul bisericii din față (de peste fostul pridvor, îndepărtat cu ocazia lucrărilor de restaurare de după anul 1980, n. n., D. A.) se află un zid drept pe care este o frescă veche rămasă ca prin minune acolo, (s.n., D.A., *Ca prin minune*, întrucât la reparațiile care s-au făcut în timp meșterii au îndepărtat toată pictura exterioară, cu excepția acesteia, adăpostită miraculos de podul pridvorului) necunoscută de nimeni. [...] Culoarele sunt vii și fondul albastru atrăgător. *D-l Iorga a dispus să se copie întreaga compoziție picturală* – neputându-se fotografia, fiind întuneric supt acoperiș.”

Autorul își termină reportajul vizitei în cheie optimistă, rămasă, din păcate, la 80 de ani trecuți de atunci, un deziderat: „Având în vedere frumusețea și vechimea acestei biserici, d-l Iorga a făgăduit (în calitatea sa de președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, n. n., D. A.) că va da câteva zeci de mii de lei pentru ca întreaga clădire și chiar clopotnița de-alături ce este mult mai nouă ca construcție, să fie restaurată cum

trebuie. Iată o vizită rodnică și interesantă din toate punctele de vedere.”

O contextualizare a edificiului prin plasarea în cronologia epocii nu s-a făcut până în prezent, însă rezultatele unei astfel de cercetări sunt cât se poate de revelatorii și vom schița câteva dintre ideile ce se desprind dintr-o astfel de abordare. Într-o analiză globală, importanța locului (inclusiv cronologic) bisericii de la Coșula, între celelalte edificii religioase ale epocii rareșiene se reliefează aproape de la sine. Epoca a fost ea însăși scindată de cele două perioade de domnie ale voievodului, cu diferențe semnificative între ele, rezultate din mutarea accentelor sub aspectul curentelor de idei și materializarea acestora în programul de ctitorire rareșian. Prin marcarea consonanțelor și filiațiilor, extrem de clare, cu realizările de vârf ale primei perioade de domnie a lui Rareș, ctitoria de la Coșula poate fi inclusă în grupul **realizărilor de apogeu ale acelei perioade**. Sunt de remarcat atât rafinarea maximalistă a stilului arhitectonic de sinteză bizantino – atonito – gotică, cu inovațiile moldovenești de excepție de la bisericile de plan triconc (boltirea moldovenească), cât și **unicitatea picturii murale exterioare**, ca marcă definitorie a religiozității eposului moldav.

Biserica din 1535 este prima ctitorie a vistiernicului, realizată cu patru ani mai devreme decât cea din Horodniceni – 1539 – județul Suceava, cu hramul Pogorârea Sf. Duh, biserică ce-i va fi necropolă marelui boier și familiei sale (Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de*

artă medievală românească, Editura Științifică și Enciclopedică, Buc., 1976, pag. 167). Ambele ctitorii au fost ridicate în timpul acelui curent de gândire teologică și militantă inițiat la curtea din Hârlău a lui Petru Rareș, prin pictarea exterioară, în 1530, a bisericii ștefanieni, ctitoria din 1492 (trimitem, cu deferența necesară, la lucrările de excepție ale savantului medievalist Sorin Ullea: *Pictura exterioară în cap. Arta în Moldova de la mijlocul secolului al XV-lea până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, Editura Meridiane, Buc. 1968, pag. 366 – 382; *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești, I*, în *Studii și cercetări de istoria artei S.C.I.A.*, nr. 1, 1963, pag. 57 – 91; *O surprinzătoare personalitate a evului mediu românesc*, în *S.C.I.A.*, T. 32, 1985, pag. 14 – 48).

Adevărată didactică de cateheză dar și de formare a conștiinței militante, necesară în lupta directă a Moldovei pentru apărarea ființei sale creștine în fața „păgânătății”, pictarea exterioară a bisericilor a continuat la Probota (1532) și la Sf. Gheorghe Suceava (1534). Biserica de la Coșula a fost ctitorită în același an (1535) cu o altă mare ctitorie rareșiană, Biserica Sf. Dumitru din Suceava, și aceasta pictată exterior. **Ctitoria de la Coșula se înscrie, prin urmare, în seria aurorală a marilor realizări ale picturii exterioare moldovenești**, cea a „chivotelor”, în terminologia metaforică plenară a lui Sorin Dumitrescu (*Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*,

Editura Anastasia, Buc. 2001). Prin ideea de excepție a marelui domnitor Petru Rareș – Sorin Dumitrescu sublinia „tală mondială a îndrăzelii demersului voievodului-iconograf” – și prin binecuvântările călăuzitoare ale marelui egumen al Probotei, Grigorie Roșca (viitorul mitropolit, ctitor al picturii exterioare a Voronețului) și ale atât de subtilului iconograf, episcopul teolog Macarie al Romanului s-au creat edificiile cu pictură exterioară unică în lume, între care se înscrie și biserica Mănăstirii Coșula.

Scenele recent curățate de restauratori din absida sudică a bisericii Coșulei evidențiază o apropiere stilistică, tematică, de compoziție (practic numai scara desenului este diferită) și de tehnică remarcabile cu cele din primul registru, al sfinților militari, din naosul bisericii sucevene Sf. Dumitru. Nu întâmplător, savantul istoric de artă Sorin Ullea reliefa, referindu-se la pictura interioară: „La Coșula, zugrăvită și ea prin 1537 – 1538, se mai vede ici colo câte o bucată din vechea pictură, apărând de sub repictările din sec. al XIX-lea. Dar imaginea bizară a celor doi sfinți Teodori, strânși unul către altul într-un elan de uimitoare comuniune spirituală și într-o mișcare manieristă de un rafinament inexprimabil în cuvinte, **dă o idee foarte înaltă despre talentele anonimului pictor** (s. n. D. A) al lui

Rareș, a cărui operă zace azi sub uleiul gros al nepricepuților săi urmași.”

Citatul, de o concizie extrem de sugestivă, conține datarea picturii: „zugrăvită și ea prin 1537 – 1538”. Vasile Drăguț preia și el datarea 1537 – 1538 (Vasile Drăguț, *Repertoriul cronologic al ctitoriilor și principalelor fapte ctitoricești din secolul al XVI-lea*, în *Arta creștină în România*, vol. V, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Buc. 1989, pag. 44), deși în lucrări de istoria artei din anii 1970 considera, pentru ansamblul de pictură de la Coșula, o datare mult mai „elastică”, 1537 – 1581. Datării picturii imediat după ctitorire (1537 – 1538) i se pot aduce argumente solide și plasează monumentul între cele de marcă ale epocii: Sf. Dumitru Suceava, Humor, Moldovița.

Observațiile făcute la Coșula, după curățarea integrală a unor scene de pictură interioară și după sondajele stratigrafice din celelalte zone ale bisericii ne conduc la argumente surprinzătoare și foarte puternice, privitoare la importanța deosebită a monumentului, prin pictura sa, sub aspectul revalorizării locului pe care trebuie să-l ocupe această ctitorie între cele devenite deja celebre.

Pictura originală există, sub repictările inestetice, pe toată suprafața interioară a bisericii. Pe de altă parte scenele evidențiază calitatea de excepție a acestei picturi, fiind argumentarea – venită după 40 de ani – a viziunii lui Sorin Ullea menționată mai sus. Sfinții militari au o mișcare de un rafinament cu totul deosebit:

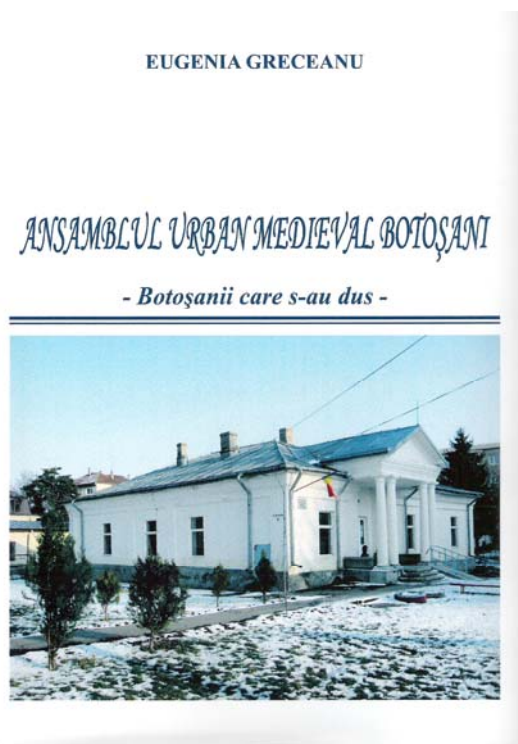
sunt surprinse posturi marțiale și totuși de o grație aparte, care-i individualizează. Deși costumația este practic redată la fel, iar scara desenului este cu mult mai redusă decât în scenele de la biserica Sf. Dumitru Suceava, eleganța firească a corpurilor și suplețea anatomică, delicatețea – atât de discret renașcentistă – a chipurilor fac din

sfinții militari ai Coșulei realizarea de înaltă ținută a picturii epocii, neregășibilă altundeva.

Se remarcă rafinamentul unic al mișcării personajelor și sugestia dialogică a gesticii și a figurilor, „într-un elan de uimitoare comuniune spirituală”,

RECENZII

EUGENIA GRECEANU, *Ansamblul urban medieval Botoșani. Botoșanii care s-au dus*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, 134 p+164 il.

Cartea doamnei Eugenia Greceanu – prezentată aici succint, urmând ca o prezentare amplă să apară în revista *Historia Urbana* – este la cea de-a doua ediție, revizuită și adăugită, apărută sub îngrijirea lui Octavian Liviu Șovan și cu *Indice general* realizat de Alexandrina Ioniță.

După un *Tabel cronologic* la începutul lucrării, care condensează în două pagini întreaga activitate profesională a doamnei Greceanu, urmează *Cuvântul*

înainte al lui Ioan Caproșu, cel care a fost și referent al primei ediții din anul 1981, urmat de *Prefețele* autoarei, cea din 2009 și apoi cea a primei ediții (în limbile română, franceză și engleză).

Lucrarea propriu-zisă este structurată în următoarele capitole și subcapitole: *Introducerea* lămuritoare asupra cercetării; primul capitol este dedicat *Istoricului orașului medieval*, cu subcapitolele destinate funcției sale de târg medieval, funcției de curte domnească, administrației târgului, componentei etnice și cele sociale; următorul capitol, *Etapale de evoluție ale centrului istoric*, tratează separat evoluția zonei cu funcție de târg de cea a zonelor de locuințe; *Analiza valorilor istorice, urbanistice și arhitecturale* face obiectul capitolului III; *Arhitectura civilă a orașului Botoșani în veacul al XIX-lea*: arhitectura de târg, arhitectura locuinței, arhitectura romantică, arhitectura eclectică, arhitectura de forme naționale, arhitectura secesion, edificiile publice fiind discutate într-un capitol nou (p. 91-99), care nu a existat în prima ediție; *Analiza transformărilor suferite de ansamblul urban*, referitoare la situația din anul 1980; *Propuneri* de valorificare a ansamblului istoric medieval Botoșani privind monumentele de cult, construcțiile civile, monumentele de artă plastică, unele

nerealizabile din cauza transformărilor din ultimii ani; *Rezumatul* în limba franceză și *Indicele general* încheie partea de text a lucrării.

Cea de-a doua parte a lucrării doamnei Greceanu conține *Ilustrații*: hărți, planuri generale sau de detaliu, desene, relevee, fotografii de arhivă sau realizate de autoare, în total 164 figuri ce cuprind

264 de imagini care ocupă 126 p. din economia cărții.

Documentarea fotografică a cercetării este inclusă doar în această ediție, căreia i-a fost adăugat și capitolul arhitecturii secolului al XIX-lea.

Anda-Lucia Spânu

SHLOMO DAVID, *Generații de iudaism și sionism: Dorohoi, Săveni, Mihăileni, Darabani, Herța, Rădăuți-Prut*, 6 vol., Israel, 1992-2001

Cele 6 volume cuprind documente, mărturii, amintiri și evocări ale evreilor originari din fostul județ Dorohoi cu privire la complexul răstimp istoric dintre 1941-1945, când populația israelită din nordul Moldovei a suportat calvarul persecuțiilor politice, în special deportări, gândite în cancelaria de la Berlin. Ne vom referi doar la paginile consacrate evreilor din Darabani, mustind de informații prețioase și adesea cu autentice calități literare. Avem chiar selecții din versurile unor poeți evrei născuți la Darabani și afirmați mai târziu în literatura ebraică: Shimon Haran, important traducător din lirica românească și A. Ebion (Smil Weinstein-Boiangiu), care în prima tinerețe tipărea în orașul nostru singura revistă locală interbelică, *Haschachar* (1931). Dar cele 6 volume alcătuite de domnul Shlomo David (el însuși cu rădăcini dărăbănene) cuprind numeroase evocări impresionante nu doar prin dramatismul faptelor rememorate, ci și prin virtuțile lor artistice incontestabile, Nathan Kraft, Shifra Treiger, Iuclea Zeev (Velvală) și mai ales Avraham Feller scriu pagini de amintiri emoționante, conturând uneori adevărate personaje literare. Ideea centrală a cărții domnului Shlomo David este tragedia populației evreiești care, în urma ordinului nr. 88 din 21 iunie 1941 semnat de generalul Ion Antonescu, a fost obligată să ia drumul pribegiei, mai întâi spre lagărul de la Tg. Jiu, iar apoi spre cunoscutele tabere de muncă forțată Moghilev,

Tropova sau Tulcin din Transnistria, de unde primul lot de evrei dărăbăneni deportați se va repatria abia în decembrie 1943. Județul Dorohoi se situa pe locul 4 în țară în privința numărului de locuitori evrei, primele 3 locuri fiind ocupate de Ilfov, Iași și Botoșani. Suferințele deportaților evrei au fost mari și nenumărate, neputând fi puse la îndoială.

Există însă în cele 6 volume și anumite exagerări, uneori avem declarații contradictorii, poate și sub efectul trecerii timpului care, știm, câteodată joacă feste oricărui memorialist. Astfel, în volum 1, la pag. 252, citim că numărul deportaților evrei din județul Botoșani a fost de exact 10.638, deci mult peste 50%. În același volum, la pag. 211, se afirmă însă că „din cei circa 15 mii de evrei dorohoieni nu a mai rămas nici unul”, deci sunt cu aproape 5 mii mai mulți deportați decât la pag. 252. Iar la pag. 212 aflăm că „peste jumătate din ei (adică din 15 mii, n.n.) au murit în Transnistria”, procent care surclasează numărul victimelor de la pag. 252. Multe declarații susțin că toată suflarea evreiască din Darabani a fost deportată, darun memorialist, Iuclea Zeev (velvală) afirmă că „unii bătrâni între care și bunicul meu au rămas acasă”. Și în privința modului în care s-au efectuat evacuările întâlnim informații contradictorii. Cei mai mulți autori ne asigură că familiile evreiești au plecat în pribegie, atât spre Tg. Jiu cât și spre Transnistria, cu mâinile goale și doar cu hainele de pe ele. Dar la pag. 348 (vol.

4) citim că în gară la Vorniceni unor evrei li s-au confiscat vite, cai și căruțe, alții le-au vândut, iar alții își amintesc că în pribegie au schimbat bani și bijuterii pentru a-și procura cele necesare traiului. Dincolo de aceste inadvertențe lectura propusă de domnul Shlomo David este nu doar instructivă ci și bogată în informații valoroase pentru orice amator de date monografice despre Darabani de altădată. Să notăm doar câteva din informațiile care cu siguranță vor interesa pe eventualii monografi locali: la începutul secolului 19, evreii basarabani emigrau spre Darabani, traversând Prutul în ... butoaie fără cep, pentru a primi oxigen. La Darabani a funcționat o grădiniță pentru copiii evreilor, printre puținele din țară; după fonetica ebraică Darabani devenea Darebon în pronunția evreilor: dl. Naty Kraft, în 1972, vizitând orașul în care s-a născut constată că mulți dărabăneni vorbesc în idiș mai bine decât mulți dintre conaționalii săi: o autoare, Luiza Carol, scrie o spirituală poezie intotulată „La Darabani” căreia îi compune și muzică adecvată; la lista marilor personalități implicate în celebrul conflict dintre evreii dărabăneni și oamenii proprietarului moșiei, G. Cimara (1877), trebuie adăugat și bătrânul Ion Brătianu, ministrul de Interne, care explică evenimentele din Darabani agentului Bălăceanu de la Paris; Regele Ferdinand semnează o ordonanță în aprilie 1919 prin care acordă cetățenie română evreului dărabănean Avram Smil (Schachter); la Muzeul holocaustului din Washington este menționat, între localitățile conexe problemei evreiești și micul oraș Darabani; la paginile scrise despre Darabani de Em. Grigorovița (vol. „De la hotare”, 1905) se aliniază și un roman în pregătire dedicat Darabanilor dinainte de 1916, aparținând doamnei Elizabeth Glasgow din St. Louis (Missouri, USA), care a emigrat peste Atlantic cu multe decenii în urmă. Nu întâmplător am rezervat aceste rânduri de final lui Zvi Barbero (unul și același cu Herșcu Bărbieru, elevul de liceu, pe care-l priveam

admirativ, în darabani, la începutul anilor 60 din veacul trecut). Un inginer și excepție și un nume pentru istoria țării sale, adică în egală măsură Israel și România. De altfel vol. 5 din care pe care o comemorăm îi consacră numeroase pagini elogioase „Zvi Barbero, un ctitor contemporan”, iată o exprimare care îl definește exact: fostul dărabănean este un faimos antreprenor de talie europeană construind prin firma sa „Panex Plus” în România și în multe alte țări cartiere de vile rezidențiale, blocuri, sedii de bănci și muzee, edificii ultramoderne pentru săli de conferințe și recepții, etc. Este în același timp preocupat de consolidarea legăturilor între România și Israel, înființând și conducând în acest scop societatea „România Consult” și „Camera de Comerț și Industrie Israel-România” cu sprijinul Ambasadei noastre la Tel-Aviv. A inițiat un vast program turistic „pelerinaj 200 în Țara Sfântă” înlesnind pentru mii de români călătorii de neuitat pe urmele Mântuitorului nostru Iisus Cristos. Este un adevărat Mecena pentru scriitorii din Israel, sponsorizându-i și instituind un premiu anual „Mihail Sebastian”, iar împreună cu ziaristul botoșănean Corneliu Filip a editat la Ierusalim ghidul informațional „Un român în Israel” solid documentat, călăuză perfectă pentru cei interesați de dimensiunea biblică și contemporană a Israelului. Cartea a avut lansări atât în Israel, cât și în România și s-a bucurat de aprecieri superlative. Din acest colț de pagină și de țară salut pe Zvi Barbero, pe fratele său Aron (Adi), cât și pe domnul Shlomo David, căruia, ca dărabănean și român, îi rămân recunoscător și îndatorat.

Victor Teișanu

